

jí oblasti reprodukce společnosti. Kladu si otázku, jakým způsobem působí morální vzorce ovlivněné politickou filosofií liberalismu právě na rovině sociálního ocenění. Nezabývám se působením morálních vzorců založených na liberální politické filosofii v oblasti práva ani primárních vztahů; především proto, že tyto sféry uznání nejsou v rámci modernity současného kapitalismu klíčové. Dynamika současného vývoje se samozřejmě těchto oblastí týká, avšak politické a sociální události posledních let ukazují, že ohnisko sociálních bojů o uznání silí především v rámci otázek spjatých s prací, a tedy se sociálním oceněním. Domnívám se tedy, že při aplikaci kritické teorie uznání na pokrytí otázek dynamiky sociálních konfliktů prostřednictvím analýz sdílených morálních představ (liberalismus, osvobození) je potřeba se soustředit právě na sociální boje v oblasti sociálního ocenění.

V tomto oddílu chci jednak ukázat, že rozpracování dostatečně diferencovaného pojmu uznání v rámci sféry sociálního ocenění poskytuje adekvátní analytický rámec pro kritický rozbor atlantické kapitalistické modernizace a pro analýzu klíčových forem sdílených morálních hodnot, které stojí v pozadí této aktuálně nejsilnější varianty kapitalistické modernizace. Dále chci položit důraz na analytickou roli zevrubné analýzy především třetí sféry uznání – tj. sociálního ocenění – pro kritické zkoumání sdílených morálních hodnot komparovaných vybraných civilizačních okruhů: atlantického (západního) a jihoamerického.

1. ZÁKLADNÍ KONSTELACE HONNETHOVY TEORIE UZNÁNÍ

Kritická teorie uznání, tak jak ji rozpracovává Axel Honneth,²³ usiluje především o to, aby dostala základnímu – a sjednocujícímu – nároku kritické teorie, přičemž tímto základním nárokem všech formulací kritické teorie není nic menšího než snaha spojit v sociální teorii kritiku společnosti s analýzou jak normativních nároků sociálních aktérů, tak jejich sémantických legitimizací. Vzhledem k vymezenému programu předkládaného textu představuje tento aspekt kritické teorie uznání její největší explanační a interpretační příslib. Rozpracovaný korpus pojmu uznání spojuje uvedené aspekty kritické teorie a vytváří při formování základních výzkumných kategorií silný potenciál pro vysvětlení lidské sociability, a to bez ohledu na kulturní specifika

²³ V této kapitole vycházím především z analýzy následujících Honnethových textů: „Přerozdělování jakožto uznání. Odpověď adresovaná Nancy Fraserové“ (c. d., s. 143–244), „Pointa uznání. Replika na repliku“ (tamtéž, s. 293–330), *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts* (Polity Press, Cambridge 1995). Zdařilým uvedením do problematiky Honnethovy teorie uznání v českém jazyce je text Josefa Veleka. Viz Velek, J., „Formální koncept mravnosti a politika uznání A. Honnetha“, in: Honneth, A., *Sociální filosofie a postmoderní etika*, c. d., s. 7–26.

jednotlivých moderních společností. Kulturně otevřený pojem uznání, založený na historicko-kulturních analýzách konkrétních praktik, představuje nemetafyzický a univerzální nástroj analýz přinejmenším společností okruhu atlantické modernizace. Jednotlivé sféry uznání mohou v různých společnostech samozřejmě nabývat odlišných podob a specifických charakteristik, nicméně základní kontury těchto sfér jsou v zásadě totožné a stabilní.

V tomto kontextu je možné Honnethovu teorii zkoumat ve dvou rovinách: za prvé jako sociální teorii, která se zaměřuje na analýzu procesu modernizace, a za druhé jako normativní teorii spravedlnosti, která může mimo jiné prakticky napomoci jednotlivým sociálním aktérům sémanticky vyjadřovat jejich zkušenost zakoušeného strádání a formulovat konkrétní pojetí transcendentálních pojmů. Pro účely této knihy se však zaměřím – v podstatě výhradně – na formulaci teorie uznání ve formě *sociální teorie*. Nejdříve se budu zabývat obecným východiskem kritické teorie uznání, které do jisté míry odpovídá metodologickým vymezením první generace kritické teorie – formální vymezení emancipačního cíle a pojmu imanentní transcendence. Druhým bodem bude stručný nástin fenomenologie jednotlivých sfér uznání, vymezení Honnethova pojetí sociálního konfliktu a určení klíčových momentů morálního pokroku. Záměrem je připravit metodologický materiál pro následující hlubší sociologickou analýzu jednotlivých vzorců *rozdělování sociálního ocenění* v rámci třetí sféry uznání. Posledním bodem pak bude vymezení základních aspektů formování lidské identity z hlediska teorie uznání, zejména toho, co znamenají sdílené hodnotové vzorce a jejich konflikty pro jednotlivé pospolitosti (sociální skupiny) či zkoumanou společnost jako celek.

1.1 Základní východiska

Tak jako kritické teorii obecně jde samozřejmě také teorii uznání o postižení reálné sociální situace konkrétních lidí a jejich negativních aspektů,²⁴ tedy různých *podob sociálního strádání*.²⁵ Jde o sérii rozhodů s konkrétními lidmi, které mají odhalovat životní obtíže, jimž tito lidé čelí. Podle Honnetha²⁶ se jedná o vynikající příklad metodologie, která může velice dobře posloužit k prvotnímu seznámení se s projevy zatím veřejně nerozpoznaného sociálního napětí, jež má svůj zdroj právě v sociálním strádání, a tedy v sociálních konfliktech. Nicméně takovéto základní odhalování prvotních projevů sociálního utrpení není předmětem mé práce. Jde mi o projevy sociálního strádání na vyšší rovině abstrakce.

Jak už jsem řekl výše, za klíčovou kategorii kritického zkoumání historických dějů, které formovaly proces kapitalistické modernizace, považuji kategorii *sociálních bojů*. Jako základní a formální měřítko k jejich analýze, ale také k analýze hodnotových vzorců a sdílených souborů hodnot, poslouží jistá normativní konstrukce emancipačního zájmu celého lidstva či jeho kvazitranscendentálního cíle. Podle Herberta Marcuseho je emancipační zájem lidstva na nejobecnější rovině veden intuicemi, které odpovídají co možná nejlepšímu rozvíjení základního existenciálního soudu, jenž říká, že „... lidský život stojí za to, aby se žil či ... že je možno a nutno jej takto formovat“.²⁷ K případné realizaci emancipačního zájmu lidstva různou měrou přispívá uskutečnění historicky formovaných konkrétních náplní ima-

²⁴ Srov. Hrubec, M., „Horkheimer a Marcuse: tvůrci programových tezí kritické teorie“, *Filosofický časopis*, 51, 2003, 4, s. 593–616.

²⁵ K jejich základnímu prozkoumání lze využít několika metod, z nichž nejvýznamnější se jeví metodologie, kterou použil kolektiv spoluautorů pod vedením Pierra Bourdieua v knize *Tíha světa*. Srov. Bourdieu, P. et al., *The Weight of the World. Social Suffering in Contemporary Society*, Stanford University Press, Stanford 1999.

²⁶ Honneth, A., „Přerozdělování jakožto uznání. Odpověď adresovaná Nancy Fraserové“, c. d., s. 155.

²⁷ Marcuse, H., *Jednorozměrný člověk. Studie o ideologii rozvinuté industriální společnosti*, přel. M. Rýdl, Naše vojsko, Praha 1991, s. 26.

nentně-transcendentálních idejí, které vytvářejí vzorce pro směřování jednání aktérů za stávající horizont, tedy za aktuální stav věcí. Tyto dva pojmy – imanentní transcendence²⁸ a emancipační zájem – jsou klíčové pojmy kritické teorie společnosti. Honneth je dále rozpracovává a činí základem své teorie uznání. Jednoznačným posílením emancipačního zájmu lidstva je například rozšíření volebního práva na další skupiny obyvatel (např. na ženy – je posílena role žen a zároveň se rozšiřuje oblast jejich svobod, tedy jejich *autonomie*). Zároveň jde o uskutečnění imanentně-transcendentální ideje rovnosti práv.

Základním východiskem Honnethovy kritické teorie uznání je tedy morálně-filosofické zaměření spočívající v určité náplni pojmu *emancipace lidstva*. Konceptuální rámec této teorie nabízí nástroje pro kritickou analýzu především (ale nikoliv pouze) sociálních konfliktů historicky formujících podobu současných společností. Jedná se tedy vlastně o pojmový prostor zkoumající sociální změny.²⁹ Jak jsem již uvedl, za kritérium tohoto kritického přístupu je zvolen emancipační zájem lidstva, „... který je zaměřen proti utváření sociálních asymetrií a exkluzí“.³⁰ Konkrétní náplň tohoto kritéria v hrubém vymezení odpovídá půdorysu historických tendencí, které zvětšují prostor pro zajištění sociálních podmínek garantujících výše zmíněné obecné hodnoty boje proti vyloučení a nerovnosti neboli sociální podmínky sebeuskutečnění. Děje se tak v zásadě prostřednictvím sociálního uskutečňování formativní či imanentně transcendentální ideje – rovnosti. Otázkou, která se zde nabízí, je, které sdílené morální představy přispívají k tomuto pohybu, a které naopak nikoliv. Do jaké míry a proč?

Na jemnější rovině analýzy je však potřeba ještě lépe vymezit základní momenty určujících východisek emancipačního cíle lidstva

²⁸ K detailnějšímu rozpracování tohoto základního metodologického pojmu kritické teorie viz Strydom, P., *Contemporary Critical Theory and Methodology*, c. d., s. 96–106.

²⁹ Srov. Honneth, A., *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*, c. d., s. 92–93.

³⁰ Honneth, A., „Přerozdělování jakožto uznání. Odpověď adresovaná Nancy Fraserové“, c. d., s. 226.

a určit případná – prozatím obecná – kritéria, podle nichž je možné jednotlivé sociální fenomény analyzovat právě s ohledem na takto stanovený cíl. K tomu Honneth využívá klasický filosofický pojem *sebeuskutečnění*. Formulace tripolárního konceptu uznání³¹ totiž mimochodem otevírá cestu k nemetafyzickému a nesubstanciálnímu pojetí dobrého života tím, že ho zakládá na vymezení *sebeuskutečnění člověka*: neopírá je však o konkrétní podoby, tedy o cíle a prostředky konkrétních představ o *dobřím životě* skutečných lidí, ale naopak sleduje *sociální podmínky*, které musejí být splněny, aby k sebeuskutečnění všech členů společnosti mohlo dojít, a to nezávisle na tom, jaká jsou individuální nebo skupinová pojetí těchto sebeuskutečnění. Konkrétně se kritická teorie uznání snaží odhalit nejobecnější vymezení představ dobrého života, a tedy i představ sebeuskutečnění na takové rovině abstrakce, která vlastně popisuje spíše jeho formální limity.

To, že se Honneth ve svých analýzách opírá o abstrakci, ještě neznamená, že by pomíjel společenskou realitu. Naopak, ve společenské realitě se vyjevují všechny odchylky od původních předpokladů sebeuskutečnění člověka, což mu umožňuje popsat projevy sociální patologie.³² Honneth vypracovává formální koncepci posttradičního etického života.³³ Právě v kontextu tohoto nasměrování výzkumu

³¹ Honneth se právě v tomto bodě výrazně liší od Nancy Fraserové, která rozvíjí v rámci své teorie modernizace a teorie spravedlnosti jiné pojetí. Zatímco Honneth se snaží vnímat pojem uznání šířeji (a neomezovat jej na kulturní oblast) a s jeho pomocí zahrnout lidskou sociabilitu pod jeden shrnující pojem, který dále rozšiřuje v tripolární pojetí, Fraserová konstruuje dva pojmy: kulturní uznání a ekonomické přerozdělování, kterými se snaží zachytit významné otázky modernity. V této představě je Fraserová daleko méně schopna předpokládat budoucí sociální konflikty, neboť její pojetí by při nových siločárách sociálních konfliktů (které neodpovídají jejím pojmům) muselo být přeformulováno. Tyto rozdíly byly pro Honnetha s Fraserovou také jedním z hlavních podnětů k napsání společné knihy, v níž své rozdílné přístupy diskutují. Srov. Fraserová, N., Honneth, A., *Přerozdělování nebo uznání?*, c. d.

³² Honneth, A., „Patologie sociálního. Tradice a aktuálnost sociální filosofie“, c. d., s. 27–89.

³³ Srov. např. Honneth, A., *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*, c. d., s. 175–179.

hraje svou roli především Hegelovo pojetí uznání,³⁴ na které Honneth navazuje a v jehož rámci formuluje některé základní momenty své teorie. Zde se touto problematikou nemůžeme zabývat, chcí jen zmínit, že Honneth hegelovské inspirativní momenty následně naturalisticky transformuje pomocí sociálně-psychologického výzkumu³⁵ Georga H. Meada, aby tak ukázal, že existuje vzájemné spojení mezi intersubjektivním formováním lidské identity, socializací a uznáním.

Dalším Honnethovým krokem je rozbor podmínek sebeuskutečnění na psychologické rovině, tedy jako určité formy vztahu člověka k sobě samému. Soubor podmínek sebeuskutečnění je základem lidské identity a jeho pozitivní naplňování je zase základem integrity člověka, přičemž obě tyto kategorie jsou striktně relační – aktuální stav podmínek sebeuskutečnění je třeba vždy poměřovat vzhledem k historickému stavu společnosti. Analýza podmínek sebeuskutečnění totiž probíhá především jako kritické zkoumání toho, jak jsou vzorce uznání skutečně naplňovány, tedy i toho, do jaké míry zažívají lidé zkušenost *zneuznání*.

Nejdůležitějším pojmovým jádrem kritické teorie uznání je takový koncept *uznání*, který představuje formu intersubjektivního vztahu a který se snaží zachytit skutečnost, že „... reprodukce sociálního života je řízena imperativem vzájemného uznání z toho důvodu, že

³⁴ Hegelova koncepce uznání, od níž se nakonec ve svém pozdním období odvrací, spočívá na tripolárním pojetí uznání, jež definuje tyto typy intersubjektivních vztahů: afektivní, kognitivně-formální a emocionálně osvícené. Později se ukáže, že již pojetí uznání je v mnoha bodech velice inspirativní, nicméně v nejdůležitější rovině uznání, kterou se zde zabývám – v sociálním ocenění – je v určitých bodech silně substanciální. Srov. např. Honneth, A., *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*, c. d., s. 11–63. K roli konceptu uznání u pozdního Hegela viz Hegel, G. W. F., *Fenomenologie ducha*, přel. J. Patočka, Academia, Praha 1960, s. 154–161; také týž, *Základy filosofie práva*, přel. V. Špalek, Academia, Praha 1992. Specifiky pozdního Hegelova myšlení se Honneth zabývá především ve své knize *Suffering from Indeterminacy. An Attempt at a Reactualization of Hegel's Philosophy of Right*, Van Gorcum, Amsterdam 2000.

³⁵ Honneth, A., *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*, c. d., s. 71–91.

je lidská bytost schopna rozvinout pozitivní vztah k sobě samé pouze tehdy, když se naučila vidět sebe samu z normativní perspektivy svých partnerů interakce jako jejich sociální adresát³⁶.³⁶ Při tomto základním vysvětlení pojmu uznání je třeba mít na zřeteli také jeho dynamický moment, jenž spočívá v tom, že proces individualizace předpokládá historické rozšiřování vztahů uznání. Z tohoto důvodu se Honneth domnívá, že je nezbytné zkoumat normativní požadavky sociálních aktérů. Z hlediska psychologie je vztah uznání konstitutivním prvkem lidské identity, neboť, jak Honneth ukazuje v návaznosti na některé psychologické a psychoanalytické koncepce,³⁷ jádro lidské subjektivity – a zároveň podstatné prvky jáství vzhledem k podmínkám intersubjektivních interakcí – se tvoří teprve v rámci postupného upevňování klíčových sebeustavujících procesů. Jedinová integrovaná osobnost se při nich vytváří především v percepce a komunikaci s druhým. Zde Honneth navazuje na Georga Herberta Meada a jeho slavnou dichotomii psychologie osobnosti rozlišující jáství (*self*) na *me* a *I*.³⁸ Zjednodušeně řečeno platí, že zatímco část lidského jáství označovaná jako *I* je momentem spontaneity či zdroje lidských aktivit, jež jsou do jisté míry nezávislé na sociální skupině, část *me* odpovídá reflexi obrazu jedince u druhých. Část *me* vychází ze skupinové dynamiky a z prostředí, v němž je jedinec socializován. Jáství či lidská identita je však celkem, který není možné separovat. Osobnost (*mysl* či *self*) je tedy podle Meada a Honnetha sociálně konstruovaná. Vytvoření a proces neustálého potvrzování mého jáství skrze druhého je tedy jistou podstatou intersubjektivního vztahu uznání z hlediska psychologie.

Z dosud uvedeného jasně vyplývá, v čem je Honnethova teorie významná pro sociologii a sociální teorii. Pokouší se totiž pojmově

³⁶ Tamt., s. 92.

³⁷ V tomto bodě navazuje především na práce Georga Herberta Meada, Donalda Winnicotta či Jessicy Benjaminové. V naší knize není prostor se tomuto tématu věnovat příliš do hloubky, proto se omezím na několik základních poznámek.

³⁸ Mead, G. H., *Mind, Self and Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist*, The University of Chicago Press, Chicago – London 1972, s. 173 n.

a argumentačně zachytit formativní aspekty vývoje atlantické společnosti, vysvětlit významné dějinné momenty v rámci fenomenologie sociálního bezpráví (studium sociálních konfliktů) a zároveň představit koncept schopný objasnit procesy konstituce jáství v premoderních, moderních i posttradičních sociálních vztazích. Její intersubjektivní pojetí osobnosti nabízí překlenovací pojmový aparát pro spojení silné sociální teorie makrosociálních jevů se sociální psychologií či psychologii jedinců.³⁹

Komplementárním pojmem k uznání je *zneuznání*. Právě schopnost rozpoznat a analyzovat jednotlivé formy zkušenosti zneuznání (vyjádřené nejrůznějšími způsoby) se pro Honnetha stává metodologickým východiskem, které využívá při konstrukci své teorie. Co je ale vlastním jádrem motivace odporu vůči sociálním nespravedlnostem, proti zneuznání? A co je jeho inspirací (prospektivně určující směr změny)? Anebo jinými slovy: jaká je podstata normativních měřítek, které si aktéři berou za své při určování sociální nespravedlnosti? Kdy dochází k tomu, že aktérům stojí za to bojovat proti své sociální situaci? Kdy vzniká sociální nespokojenost? Podle mého názoru je základní hybnou silou sociální nespokojenosti produktivní dynamický vztah „usedlého“ normativního řádu společnosti a určitého dostatečně *rozšířeného* konceptu sociálních vztahů, který odpovídá sociálně sdílené normativitě čili vlastně imaginaci dotčených. Tato imaginace je potom přirozeně navázána na pospolitost dotčených jedinců a také na jejich sdílenou identitu. Ještě sociálně a psychologicky původnější je ovšem afektivní prožitek studu⁴⁰ či ponížení spojený se zneuznáním. Jde o hluboké pocity spojené se sociálně zapříčiněným poklesem vlastního sebehodnocení. Emancipačním zájmem vedený politický odpor je pak výsledkem pozitivní souhry dostatečně silných motivací a zároveň dostatečně širokého sémantického prostoru pro inspiraci rozšířených konceptů sociálních vztahů. Klíčové složky konceptuálního

³⁹ Vazbě mezi identitou a stabilitou sociálního řádu se Honneth intenzivně věnuje mimo jiné ve své práci *The I in We: Studies in the Theory of Recognition* (Polity Press, Cambridge – Malden 2012).

⁴⁰ Tamt., s. 137–138.

jádra Honnethovy teorie uznání tvoří triáda pojmů: intersubjektivní vztahy uznání, sociálně sdílené zkušenosti zneuznání a individuální vztahy k sobě samému. Na nich Honneth postavil svou kritickou teorii uznání a na jejich půdorysu pak také vypracoval historický rozbor vzorců uznání, tj. fenomenologicky orientovanou typologii. Takový rozbor sociální nespravedlnosti může zároveň pokrývat i současné formy zneuznání. Jednotlivé formy zneuznání je nadto podle Honnetha nutné zkoumat jako zdroje morálního odporu.

Další inherentní součástí kritické teorie uznání je analýza mocenských trajektorií, které ve společnosti určují, do jaké míry jsou aktéři schopni se podílet na reflexivním (re)definování normativní výbavy společnosti, resp. její společensky sdílené interpretace, tedy legitimacy. Taková koncepce bere v úvahu i nevědomé formy vyjadřování odporu vůči zneuznání a zároveň je schopna díky svým předpokladům vnímat i zneuznání, které není jako zneuznání pocíťováno. Ve své práci se ovšem soustředím spíše na jisté obecné vymezení základních konceptů, které mi poslouží jako nástroj pro následující analýzy dvou vybraných myšlenkových tradic jakožto reprezentantů význačných hodnotových souborů, které spoluformují či snaží se spoluformovat podoby vztahů uznání v současné době.

1.2 Sféry uznání, sociální konflikt, morální pokrok a identita

Máme-li pochopit námi zvolenou rovinu uznání – sociální ocenění, jež hraje rozhodující roli při analýze morálního pozadí moderní společnosti –, musíme sociální ocenění alespoň stručně zasadit do celkového výkladu Honnethových tří druhů uznání. Honneth nabízí určitý *přehled vztahů uznání*,⁴¹ který formuluje na pozadí interdiscipli-

⁴¹ Následující stručný popis sfér uznání vychází především z: Honneth, A., *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*, c. d., s. 92–130; srov. také též, „Přerozdělování jakožto uznání. Odpověď adresovaná Nancy Fraserové“, c. d., s. 176–208.

<i>sféra uznání</i>	<i>forma uznání</i>	<i>vztah k sobě samému</i>	<i>zneuznání</i>
emocionální podpora	primární vztahy	základní sebedůvěra	zneužití a znásilnění
kognitivní úcta	právní vztahy	sebeúcta	popření práv, vyloučení
sociální ocenění	hodnotová pospolitost (solidarita)	sebeocenění	zostuzení, uražení

Tabulka č. 1: Vztahy uznání v rámci Honnethovy teorie

nárně poučeného výzkumu.⁴² Základní vymezení vztahů uznání postihuje, jak už bylo naznačeno, hlavní vývojové tendence atlantické modernizace. Honneth tedy hovoří o historickém vyčlenění tří sfér uznání, tj. tří základních typů sociálních vztahů, jimiž jsou: láska, právo a sociální ocenění. Honneth nám předkládá působivý obraz klíčových momentů moderního řádu uznání, jimiž jsou: za prvé, péče o bližního jako primární rovina uznání přinášející emocionální podporu; za druhé, institucionalizovaná idea právní rovnosti, která zaručuje vzájemnou kognitivní úctu; za třetí, sociální ocenění hodnoty či hodnot konkrétních přínosů či vlastností pro sdílené společenské cíle. Všechny formy uznání a navazující pojmy přehledně ukazuje tabulka č. 1. K těm aspektům, které jsou důležité pro sféru sociálního ocenění a obecně pro formování identity, se vyjádřím v další části této kapitoly.

Primární vztahy jsou podle Honnetha základní intersubjektivní složkou sociálních předpokladů sebeuskutečnění. Primární vztahy

⁴² Při této analýze využívá mj. Hegelovu ranou koncepci etického života, Meadovu koncepci socializace prostřednictvím intersubjektivního učení základním sociálním vztahům, psychoanalytickou *object-relations theory*, která se zabývá analýzou psychopatologických projevů nedostatečně uskutečněného vztahu mezi matkou a dítětem, aj.

jsou zde pojímány jako psychologický základ celé společnosti, neboť slouží k předávání základních vzorců *normality* intersubjektivních vztahů. Tato složka intimních vztahů tak zakládá celý proces socializace jedince.

Rovinu společného povědomí členů společnosti o normách, které určují jejich vzájemná práva a povinnosti v rámci daného společenství, zaručuje sféra uznání, jež u členů příslušných společností odpovídá kognitivní úctě. V moderních atlantických společnostech je tato sféra uznání velmi výrazně institucionalizována do konkrétního kodifikovaného souboru práv a povinností, který je do značné míry vytvářen podle *liberální zásady rovné úcty a důstojnosti*. Působení liberální zásady rovné úcty a důstojnosti v rámci sféry práva představuje jedno možné čtení nejen liberalismu obecně, ale samozřejmě také Rawlsovy teorie spravedlnosti. Dokonce je možné říci, že hlavní doménou liberalismu je právě právo. O pozitivním působení liberálních myšlenek v rovině rovné úcty osob není sporu. Problémy liberalismu vzhledem k lidské emancipaci se objevují až v okamžiku, kdy se ptáme, jak liberalismus „funguje“ ve sféře sociálního ocenění, kde se nachází jádro právem jen obtížně zachytitelných nespravedlností. Toto čtení tak považuji vzhledem k cíli textu za v podstatě neproblematické, a proto se mu hlouběji nevěnuji.

Mezi uznáním v podobě právních vztahů a uznáním v rámci hodnotové pospolitosti však existuje velmi nezřetelná hranice. V tomto kontextu proto navrhuji, aby se důsledně odlišovaly *institucionální formy* zmíněných sfér uznání od *psychologicko-sociálních funkcí*, které jsou těmito jednotlivými sférami uznání zajišťovány. Při označování sfér uznání se pak jako nejudržitelnější jeví opřít se nikoliv o historicky podmíněné sféry uznání, které podléhají aktualitě historických vývojových procesů, ale spíše o relativně stálejší psychické struktury. Při podrobnější historicko-sociologické analýze se totiž velice brzy ukáže výrazná vzájemná propojenost jednotlivých forem uznání – lásky, práva a solidarity. Například v souvislosti s postupným rozpadem premoderního pojmu cti jednak na univerzálně sdílená práva, která zaručují rovnou morální hodnotu každého člena společnosti, a jednak na sociálně podmíněné ohodnocení v rámci jednotlivých sociálních skupin je možné analyzovat vzájemně dependentní vztahy

těchto sfér uznání v časově určených úsecích. Nicméně obě základní funkce, které uvedené formy intersubjektivních vztahů – nejdříve společně a nyní odděleně – plní vzhledem k intrapsychickému i sociálnímu životu, se ve svém jádru (vztahu k sobě samému) funkčně nemění. Také proto se ve své analýze spíše než označení láska, právo a solidarita držím termínů emocionální podpora, kognitivní úcta a sociální ocenění.

Jaké je však v tomto kontextu Honnethovo pojetí sociálního konfliktu? Jakým způsobem pojímá sociální změnu v rámci vnitřní dynamiky těchto struktur uznání, které byly popsány jako vnitřně relativně stabilní entity?

Sociální teorie či politická filosofie tradičně přistupují k vymezení určujících aspektů sociálního konfliktu většinou tak, že se snaží sociální spory interpretovat v myšlenkovém prostoru vyznačeném pojmem jednoho či více zájmů. Soupeřící strany podle tohoto paradigmatu usilují o získání převahy vedoucí k navýšení distribuce určitých obecně klíčových dober. Honnethův pojem sociálního konfliktu je pokusem o vymezení v jistém smyslu opačného paradigmatu.⁴³

Jednotlivá sociální hnutí totiž využívají při definici svého sebevyjádření sémantický potenciál, který je možné nalézat v určujících znacích zneuznání. Motivem a hnací silou sociálního konfliktu pak není instrumentální snaha o získání převahy ohledně distribuce určitého dobra, nýbrž morální rozhořčení. Podstatou tohoto, do značné míry afektivního rozhořčení je pak zklamání či zklamávání hluboce zakořeněného očekávání průběhu interakcí, které jsou pro společnost, sociální skupinu či jedince významné. Avšak právě tento moment spojuje významné sociální procesy s niternou psychologií individuí, neboť jednotlivá očekávání jsou, jak bylo naznačeno, intersubjektivním zprostředkováním spojena s nejhlubšími předpoklady zdravého formování lidské identity. Afektivní složka zkušenosti zneuznání přámení na individuální rovině z hlubokých pocitů ponížení (odpoví-

dajících rovinám uznání), které v dlouhodobém časovém horizontu představují silně patologické momenty pro zasažené aktéry, neboť jsou vlastní *podstatou* zjevných nespravedlností a sociálního strádání.

Klíčový moment tohoto pojetí sociálního konfliktu se podle mého názoru skrývá v předpokladu, že pro uspořádání společnosti jsou důležité sdílené morální představy. Jednotlivé niterné a do jisté míry skryté obsahy artikulace motivací sociálních bojů nejsou vlastně vyjádřením pouhé zkušenosti zneuznání, ale spíše také implicitně či explicitně obsahují morální představy (*imaginary*) o nějakém jiném – lepším – uspořádání celé společnosti. Jednotlivé sociální skupiny se snaží představovat nejen své přínosy pro společensky sdílené cíle (nejobecněji lze v této souvislosti hovořit o společenské reprodukci jako primárním cíli společenského života, který je předpokladem individuálního sebeuskutečnění), ale na určité úrovni sociálního strádání se jaksí „přehoupnou“ v představování zcela alternativních koncepcí uspořádání společnosti. Všechna vymezení jednotlivých morálních představ o žádoucím uspořádání společnosti však ve skutečnosti sdílejí stejný rámec uznání. Jde o jeden z podstatných konstitutivních předpokladů teorie uznání: lidská společnost je i přes určité jevy, které naznačují radikální roztržičnost jednotlivých společností tvořících dohromady atlantickou modernitu, ve skutečnosti entitou natolik fundamentálně propojenou, že krok směřující k odstranění extrémních forem sociálního strádání musí brát tento totalizující moment vždy v úvahu. Jednotlivá sociální hnutí tím, že vědomě či nevědomě artikulují či precizují svá autentická sebevyjádření či morální představy, vlastně formulují alternativní plány uspořádání společnosti. Sociální konflikt je totiž vlastně zárukou dlouhodobé stability, neboť zaručuje realizaci podmínek sociálního života, a to v podobě postupně se rozšiřujícího okruhu sociálních skupin, které čerpají z rezervoáru historicky formovaných podob uznání, čímž je zaručeno postupné naplňování emancipačního zájmu lidstva. A soubory těchto morálních představ je možné vnímat jako soubory sdílených hodnot a systémů hodnot v podobě ustálených konkretizovaných pravidel jednání a výkladů světa – tvoří určitý étos.

Proces střetávání jednotlivých étosů je podle Honnetha v moderní atlantické kapitalistické společnosti *morálním bojem za uznání*,

⁴³ Srov. Honneth, A., *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*, c. d., s. 160–170.

který je zároveň základem *morálního pokroku*. Jde o velice precizní pojetí, směřující ve svém argumentačním a pojmovém jádru zdánlivě protikladné tendence: sociální konflikt a stabilizační tendence společnosti. Sociální konflikt je totiž vlastně zárukou dlouhodobé stability, neboť zaručuje realizaci podmínek sociálního života, a to v podobě postupně se rozšiřujícího okruhu sociálních skupin, a tím také zaručuje postupné naplňování emancipačního zájmu lidstva.

Přejděme k popisu fungování morálního boje za uznání. Morální pokrok společnosti jako celku se uskutečňuje právě prostřednictvím bojů za uznání, a to postupným aplikováním morální dialektiky obecného a zvláštního,⁴⁴ jež spočívá zvláště v upozorňování vyloučených skupin na to, že existuje určitý rozpor mezi obecným legitimním vzorcem uznání a jeho realizací. Zorným úhlem morálního pokroku obecně je pak rostoucí míra možností individuálního sebeuskutečnění. Každá sféra uznání má tedy *určitý převis platnosti*,⁴⁵ jež je aplikován dotčenými ve chvíli, kdy rozpoznají svou situaci jako rozpornou vzhledem k obecnému principu. Například všeobecné volební právo nebylo (a vlastně stále není) ve skutečnosti všeobecné v nejširším smyslu; právě o výklad, resp. o obsah toho, co znamená všeobecné v pojmu všeobecné volební právo, byly vedeny boje sufražetek za volební právo žen. Druhou formou morálního pokroku je *posun hranic sfér uznání*.⁴⁶ Například takzvaná sociální či ekonomická práva (resp. obecněji instituce sociálního státu či státu blahobytu)

⁴⁴ Dialektikou zde Honneth označuje dynamický vztah mezi obecnou formulí morálního pravidla (teze) a skutečnou realizací (antiteze), která se tím či oním způsobem dotýká nějaké skupiny obyvatel. Dialektický je tento vztah tehdy, začne-li tato skupina usilovat o artikulaci tohoto zneuznání a tím vznášet požadavky na proměnu tohoto stavu (syntéza). Doslova Honneth uvádí: „Všechny boje za uznání, jak se dá vyhoceně říci, se odvíjejí jako řešení morální dialektiky obecného a zvláštního: neboť je-li uplatněn obecný princip vzájemného uznání, lze se stále znovu domáhat určité vždy specifické, relativní difference, která si normativně vynucuje rozšíření zavedených vztahů uznávání.“ Honneth, A. „Přerozdělování jakožto uznání. Odpověď adresovaná Nancy Fraserové“, c. d., s. 198.

⁴⁵ Tamt., s. 226.

⁴⁶ Tamt., s. 242.

jsou jasným případem, kdy právo vstupuje do sféry sociálního ocenění tím, že přehodnocuje rozdělování podle trhu či výkonu a nastavuje různé podoby přerozdělování společensky vyprodukovaného bohatství, které zohledňují jiné než tržní hodnoty.

Významnou roli zde ovšem sehrávají *potenciálně dotčení*. Jsou jimi ti, jichž se sociální strádání aktuálně nebo potenciálně týká, a tedy se jich bytostně týkají také sociální boje za uznání. Míru dotčení je možné určit podle míry začlenění aktéra do určitých sociálních konstelací (do společenských institucí a do sociálního jednání). Jelikož se normativní základy společnosti odrážejí v hlubokých strukturách subjektivní zkušenosti dvěma způsoby – jednak prostřednictvím očekávání uznání, která jsou založena *internalizovaným normativním řádem společnosti* (jenž je sám výsledkem bojů za uznání, výsledkem sociálních konfliktů), a jednak prostřednictvím požadavků na změnu faktického stavu uznávání –, je otázkou, jaké cesty konkrétně vedou k formulacím programů sociálních skupin potenciálně dotčených a jakým způsobem se stávají sdílenými. Tato otázka však může být vyjádřena také jinak: Čím to, že se pro členy dané společenské skupiny stanou tyto programy natolik *důležité*, že stojí za to o ně bojovat? Domnívám se, že odpověď na tyto otázky se skrývá právě v důkladné analýze konkrétních obsahů sociálního ocenění. V následujícím textu se pokusím navrhnout pojem *étosu jednání* jako pojmovou kategorii, která může subjektům jak zprostředkovat program nebo obsah sociálního boje za uznání, tak vyznačit i potřebný průběh či vedení sociálních bojů za uznání v souvislosti s nějakým sdíleným hodnotovým systémem.

Sociální ocenění jako forma uznání je ve svém podrobném rozpracování prostorem, v němž se ve skutečnosti odehrává hra dialektiky zvláštního a obecného ve formě bojů za uznání. Jak jsem již uvedl, sociální ocenění jakožto uznání se podílí na klíčových sociálních procesech, které určují konkrétní formy rozdělování dober či statků (materiálních i nemateriálních), jež jsou nezbytné pro autonomní rozvinutí životních příležitostí člověka. Sociální dějiny lidských společností je možné nahlížet jako dějiny proměn vzorců, na jejichž základě je sociální ocenění rozdělováno. Každé společenské dobro či každý společenský statek (ať už duchovní, nebo materiální), kte-

ré jsou nutné pro autonomní rozvinutí životních příležitostí a které jsou rozdělovány podle logiky panujícího vzorce sociálního ocenění, jsou schopny hierarchizovat společnost. Společnost se tak může postupně polarizovat a daný vzorec sociálního ocenění bývá relativně znevýhodněnými problematizován. Sociální skupina těch, kdo daný statek nedorozumí, se snaží nově interpretovat daný konkrétní vzorec sociálního ocenění (vlastně vzorec daného uznání), navrhnout jeho redefinici, nebo dokonce uplatnit na daný statek jiný vzorec sociálního ocenění, případně jinou formu uznání. Činí tak povětšinou artikulační určitých hodnot, které prezentuje jako fundamentální či klíčové.

Sociální boje, které jsou empirickým projevem této dialektiky, jsou vlastním předmětem studia kritické teorie společnosti již od jejího založení. Honneth se koncentruje na sociální boje sociálně vylučovaných skupin za uznání, a v této souvislosti se pokusím ukázat, že na základě diferencovaného pojmu sociálního ocenění je nejen možné analyzovat dynamiku vývoje současné moderní společnosti, ale také dešifrovat jeho konkrétní obsahy či vzorce jako projevy moci a jejího cíleného uplatňování sociálními skupinami „vítězů“ probíhajících společenských procesů. Zde vyvstává další problém, který musí být adekvátně vyřešen, máme-li tento přístup správně pochopit, a tím je spjatost vzorců rozdělování sociálního ocenění a mocenských vztahů ve společnosti.

Přesah jistých sociálních bojů směrem k institucionalizaci původně parciálních nároků určitých sociálních skupin a jejich přetvoření v práva člověka jsou jedním z významných výsledků bojů o emancipaci člověka. Právě v tomto bodě je možné spatřovat silnou vnitřní provázanost uznání ve formě práva a uznání ve formě sociálního ocenění. Jejich fundamentálním dělítkem je evidentně míra, v níž jsou jisté hodnotové vzorce institucionalizovány ve formě práva. V obou rovinách jde ovšem vposled o interpretaci ideje rovnosti. V prvním případě je idea rovnosti již zakomponována do univerzalizovaného práva, ve druhém případě je idea rovnosti, resp. její interpretace či aplikace, přímým základem sociálních bojů.

Jednotlivým bodem těchto sociálních bojů v průběhu dějin je narůstající míra uplatnění rovnosti v jednotlivých sociálních vztazích, a to vždy nějakým konkrétním způsobem, který je z hlediska spo-

lečenského sebe porozumění emancipační: rozšiřuje základy podmínek pro sebeuskutečnění člověka a zároveň je adekvátním reflexivním způsobem uchopován v rámci společnosti. V kontextu sociální reality pozdního kapitalismu jde při aplikaci ideje rovnosti vlastně o míru rozporování dosavadní distribuce dotčeného dobra či statku. Pak je například všeobecné volební právo možné vnímat právě jako postupné odmítnutí nerovného přístupu k rozhodování o důležitých otázkách.⁴⁷

Intersubjektivní formování identity

Jak již bylo uvedeno, každá rovina uznání otevírá nové formy zakoušení vlastní osobnosti jakožto bytosti s příslušnými psychickými dispozicemi. Na rovině emocionální podpory se jedinec učí základní formě praktického vztahu k sobě samému, jíž je sebedůvěra. Sebedůvěra organicky vzniká v kontextu správné vazby dítěte na primární pečující osobu (nejčastěji matku), která se odvíjí od absolutní možnosti spolehnout se dítěte na tuto osobu v případě nouze, a zároveň v nepatologické separaci, která u dítěte i primární pečující osoby zakládá schopnost být sám prostřednictvím intersubjektivně upevněné důvěry v pokračování láskyplného vztahu péče i po bolestné zkušenosti separace.⁴⁸ Zároveň jde o to, že ve vztahu primární pečující osoby a dítěte se dítě učí pojímat jak druhého jako specifickou osobu, tak i sebe sama. Takto se lidé v prvním primárním vztahu učí uznávat sebe sama i druhé ve svých specifických potřebách a schopnostech, resp. učí se, že jejich potřeby i schopnosti jsou na druhých přímo závislé. K těmto primárním vztahům dále patří přátelství, vztahy rodič-dítě nebo milostné vztahy.

⁴⁷ Srov. Marx, K., „K židovské otázce“, in: Marx, K., Engels, B., *Spisy*, sv. 1, přel. Z. Sekal a L. Bílý, Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1961, s. 375 n.

⁴⁸ Honneth, A., *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*, c. d., s. 95–107.

V rámci kognitivní úcty (druhá sféra uznání) se jedinec učí pojmát sám sebe jako morální bytost, která je schopná morálních racionálních soudů a se kterou ostatní členové pospolitosti či společnosti podle tohoto vymezení jednají. Jde vlastně o ujištění subjektu, že jeho jednání představuje univerzálně respektované vyjádření autonomie. Rozvíjí se zde vědomí, že člověk je schopen respektovat sám sebe proto, že si zaslouží respekt druhých. Sebeúcta spočívá „... ve zkušenosti právního uznání, kdy je člověk schopen nahlížet sám sebe jako osobu, která se všemi ostatními členy dané komunity sdílí vlastnosti umožňující jí participovat na diskursivním formování vůle“.⁴⁹

Třetí, z hlediska mé práce klíčovou rovinou vztahu k sobě samému, jenž je založen na vztazích uznání, je *sebeocenění*.⁵⁰ Význam tohoto rozměru identity je dán tím, že se v podstatě dotýká hodnotových souborů sociálních skupin i společnosti jako celku. Stručně řečeno, členové společnosti získávají na základě svých specifických vlastností a schopností pozitivní vztah k sobě samým, přičemž tento pozitivní vztah je dán tím, že druzí uznávají jejich přínos pro společnost či pospolitost.

Sebedůvěra, sebeúcta a sebeocenění spoluformují identitu a jáství člověka. V současné době představují podle Honnetha podmínky pro dostatečné rozvinutí identity, která je předpokladem sebeuskutečnění. Při analýze sociálního ocenění je potřeba mít na zřeteli význam intersubjektivního formování identity. Sociabilita a zároveň také individualita člověka je totiž realizována právě prostřednictvím vztahů uznání, které tak získávají klíčovou roli pro pochopení sociálních fenoménů a společenské dynamiky vůbec.

2. SFÉRA SOCIÁLNÍHO OCENĚNÍ⁵¹

Přistupme nyní k podrobné analýze sféry sociálního ocenění v současné moderní atlantické společnosti. Sféru sociálního ocenění nelze nahlížet jako jednorozměrnou formu uznání, nedá se vysvětlit z jedné jediné perspektivy. Naopak. Ve společenské normativní výbavě se evidentně vyskytují různé vzorce rozdělování sociálního ocenění, tedy rozdělování dílčích dober a statků, které jsou důležité pro autonomní rozvinutí životních příležitostí (čili pro sebeuskutečnění). Jednotlivé společnosti mají samozřejmě různou morální výbavu, nacházíme v nich jak společné prvky, tak i prvky odlišné. Korpus uznání tím však není, přinejmenším v atlantickém sociálním prostoru, nikterak dotčen. Vyjdeme-li ze základní hypotézy, můžeme v jednom časovém úseku analyzovat specifické vzorce rozdělování sociálního ocenění jak v závislosti na geografickém či sociálním uspořádání (tedy na základě odlišností v jednotlivých regionech či společenských cel-

⁴⁹ Tamt., s. 120.

⁵⁰ Tamt., s. 121-130.

⁵¹ Ve výrazně pozměněné podobě vyšla tato kapitola jako součást kolektivní monografie *Etika sociálních konfliktů*. Srov. Hrubec, M. a kol., *Etika sociálních konfliktů*. Axel Honneth a kritická teorie uznání, Filosofia, Praha 2012, s. 107-140.

cích⁵²), tak i z hlediska vzorců sociálního ocenění, které mezi sebou v daném sociálním útvaru *soupeří*. V následujícím textu se pokusím pomocí sociologických a sociálně-filosofických analýz zodpovědět otázku, které konkrétní vzorce jsou typické právě pro současnou atlantickou společnost a jak silně se projevují.

2.1 Metodologie zkoumání sociálního ocenění

Pokud jde o metodologii kritickoteoretického zkoumání sociálního ocenění, je potřeba za prvé vyjasnit základní strukturaci zkoumání sociálního ocenění v rámci jeho dynamiky a za druhé vymezit základní faktuální rámec tohoto zkoumání. V těchto dvou bodech jde vlastně o to vybrat ve společenské realitě určité fenomény, které budou sloužit jako východisko analýz.

Základní strukturace dynamiky sociálního ocenění

Stanovme nejprve metodologicky výchozí strukturaci vzorců sociálního ocenění, tedy pokusme se zodpovědět otázku, jak je možné zkoumat všechny významné vzorce rozdělování sociálního ocenění, ale přitom se vyhnout jejich teoretické i praktické univerzalizaci. Pojem uznání jako takový je možné zkoumat v několika rovinách. Například autorská dvojice Heikki Ikäheimo a Arno Laitinen poukazují ve své analýze uznání⁵³ na rozdíly, které lze v různých pojetích

⁵² Vyhýbám se na tomto místě použití termínu národní stát, neboť se domnívám, že právě při vymezení prostoru vlastních analýz je nadměrně důležité pokusit se vyvarovat metodologického nacionalismu. Srov. např. Sassen, S., *A Sociology of Globalization*, c. d.

⁵³ Ikäheimo, H., Laitinen, A., „Analyzing Recognition: Identification, Acknowledgement, and Recognitive Attitudes towards Persons“, in: Brink, B. van den, Owen, D. (eds.), *Recognition and Power. Axel Honneth and the Theory of Critical Social Theory*, Cambridge University Press, New York 2007, s. 33–56.

uznání najít, ať už jde o uznání jako identifikaci, o uznání normativních entit či o uznání osob a jejich kolektivit. Soustřeďují se však převážně na rovinu interpersonálního uznání. Velmi zajímavé jsou především jejich analýzy jednorozměrných a vícerozměrných forem uznání. Chceme-li vyjasnit možná nastavení, která určují charakter vzorců rozdělování sociálního ocenění z formálního hlediska, je podle mého názoru potřeba vymezit přinejmenším čtyři základní kritéria, která vlastně definují modalitu uznání. První kritérium označuji jako sociálně-geografické, druhé jako skupinově-mocenské, třetím kritériem je provádění uznání a čtvrtým, v návaznosti na Ikäheima a Laitinena,⁵⁴ kritérium rozměrnosti uznání.

Prvním kritériem určování modalit vzorců rozdělování sociálního ocenění – tedy souboru myšlenkových nástrojů, které jsou základem naší analytické schopnosti vztahovat určité vzorce rozdělování sociálního ocenění k jiným základním rysům daných společenských celků – je sociálně-geografické hledisko. Některé vzorce rozdělování sociálního ocenění (nebo obecněji uznání) je možné analyzovat vzhledem k podstatným kulturním, politickým a sociálním podmínkám společností. A poněvadž jsou tyto sociální podmínky rozdílné, je žádoucí analyzovat jednotlivé legitimní způsoby rozdělování sociálního ocenění právě v závislosti na těchto odlišnostech. Prozkoumání sociálně-geografické modalit může mnohé napovědět o relativní váze daného vzorce rozdělování sociálního ocenění. Jako klíčová se zde jeví analýza vycházející z poznatků sociologie globalizace⁵⁵ v kombinaci se sociologií práce. Sociologie globalizace se pokouší překonat klasickou sociologii, která se doposud soustředila a i nadále se většinou soustřeďuje na vědecký rámec určený dominantní politickou formou současné vývojové epochy – národním státem.

Druhým kritériem určování modalit vzorců rozdělování sociálního ocenění je skupinově-mocenský základ. V jeho rámci jde především o to určit, které sociální skupiny jsou vnímány jako nositelé

⁵⁴ Tamt., s. 42–43.

⁵⁵ Sassen, S., *A Sociology of Globalization*, c. d.

sociálního ocenění. Základní stanovení subjektu a objektu sociálního ocenění v makroměřítku nám může pomoci správně určit předmět vlastního rozboru konkrétního vzorce rozdělování sociálního ocenění.

Třetí kritérium určování modalit uznání nám mnohé napoví také o vymezení konkrétních obsahů toho, co je vlastně rozdělováno v rámci sociálního ocenění. Jako nejpřesnější vymezení a zároveň jako nejlépe operacionalizovatelný pojem při konkretizaci obsahů sociálního ocenění se tu jeví analýza rozdílů mezi placenou a neplacenou pracovní činností. Na domnělé limity spjaté s interpretací této problematiky v kontextu Honnethovy teorie uznání upozorňuje Beate Rösslerová.⁵⁶ Ve svém článku kritizuje Honnethův přístup z hlediska feministické analýzy práce ve smyslu pracovní činnosti, nicméně její čtení Honnethovy teorie obohacuje teorii uznání o prvky, které mohou napomoci osvětlit problematiku placené a neplacené pracovní činnosti. Rösslerová se totiž domnívá, že pro plnohodnotnou a účinnou kritiku společnosti je třeba mít na zřeteli důsledně diferencovaný pojem pracovní činnosti.⁵⁷ V jejím pojetí se tak pracovní činnost (práce) rozpadá na dvě formy: na práci v rodině (domácí práce související s péčí o druhé a domácnost) a na placenou práci. Rösslerová se domnívá, že pokud by uznání domácí práce bylo pojímáno v rovině pouhého finančního ohodnocení subjektů, které ji vykonávají, hrozilo by tu zvěcnění. Došlo by totiž k přesahu ekonomické logiky finančního uznání (typického pro placenou práci), a tedy i ekonomické moci, do oblasti intimních mezilidských vztahů. Rösslerové se tak daří odhalit důležitý moment, který sehrává roli při rozpra-

cování diferencovaného pojmu práce. Dotýká se totiž podstatného prvku procesu uskutečňování uznání, který bych rád označil jako problém *provádění uznání*.⁵⁸ V současném kapitalismu tedy můžeme v návaznosti na tyto úvahy rozlišit dvě roviny sociálního ocenění: *finanční uznání* a *nefinanční uznání*. Honnethova teorie se v otázce uznání v podobě sociálního ocenění nutně neomezuje na finanční uznání, zavedení této modality (finanční/nefinanční uznání) však pomáhá uchopit momenty, které jsou pro sféru sociálního ocenění významné a rozhodující. Kritika Honnetha ze strany Rösslerové tak ve skutečnosti neodporuje jeho teorii uznání, nýbrž ji spíše doplňuje o důležitý zřetel. Analýza pojmu práce na tomto půdorysu dovoluje postihnout obě klíčové oblasti sociální spravedlnosti: přerozdělování a uznání kulturní odlišnosti.

Díky poslednímu kritériu určování modalit uznání na rovině sociálního ocenění můžeme do analýz sociálního ocenění zapojit další důležitý aspekt, totiž fakt, že je teorie uznání schopna postihnout i ty sociální a institucionální sféry, ve kterých se protínají vlivy několika rovin uznání najednou (primární vztahy, právo, sociální ocenění).⁵⁹ Například tak komplexní vztahy, jaké najdeme v rodině, se týkají nejen lásky, ale v jisté míře také respektu a úcty. Kritérium rozměrnosti proniká do analýz sociálního ocenění (resp. uznání) proto, že poskytuje náhled na fenomény analyzované jako projevy uznání a otevírá možnost zvážit jejich význam vzhledem k jednotlivým sférám uznání. Říká nám, zda určitý sociální fenomén odpovídá více

⁵⁶ Rössler, B., „Work, Recognition, Emancipation“, in: Brink, B. van den, Owen, D. (eds.), *Recognition and Power. Axel Honneth and the Theory of Critical Social Theory*, c. d., s. 135–163.

⁵⁷ Je třeba zdůraznit, že hlavním cílem textu Beaty Rösslerové je zodpovědět otázku, které kategorie, koncepty a normativní principy jsou potřeba pro sociální kritiku pracovních vztahů. Rösslerová dochází k závěru, že uznání nemůže být jediným a ani hlavním konceptem sociální kritiky pracovních vztahů a funkce práce ve společnosti. Srov. tamt., s. 135–163.

⁵⁸ Ikäheimo a Laitinen v této souvislosti ve svém článku „Analyzing Recognition: Identification, Acknowledgement, and Recognitive Attitudes towards Persons“ (c. d., s. 43–49) rovněž analyzují momenty, které specifikují jednotlivé akty uznání. Termínem „akty uznání“ se pokoušejí uchopit stejnou třídu jevů jako já svým termínem „provádění uznání“. Ve svém textu však termín těchto dvou autorů nepřijímám, poněvadž mi jde především o postižení vztahů práce-kapitál, kdežto jim jde spíše o konkrétní uznání v oblasti interpersonálních vztahů na mikrosociální rovině. V souvislosti s uznáním se zabývají např. domnělým uznáním, opomenutím, ublížením, milosrdnou lží apod.

⁵⁹ Srov. tamt., s. 42–43.

Sociálně-geografické kritérium	Skupinově-mocenské kritérium	Kritérium modality provádění	Kritérium rozměrnosti/provázanosti
globální	vládnoucí/převládající	finanční uznání: např. pracovněprávní vztahy apod.	jednorozměrné
regionální	nastupující	nefinanční uznání: např. ocenění komunitou	multirozměrné
národní	ustupující		
lokální	trvale menšinový		
...	...		

Tabulka č. 2: Základní modality vzorců sociálního ocenění

formám uznání, a pokud ano, pak do jaké míry. Tabulka č. 2 přehledně zobrazuje základní modality vzorců sociálního ocenění, které mohou napomoci kritickému zkoumání dynamiky této sféry uznání.

Vymezení východiska: faktuální rámec analýzy sociálního ocenění

Jaký je však základní rámec sociologicky orientovaných analýz? Které soubory vzorců sociálního ocenění lze z hlediska geografického a sociálního uspořádání analyzovat jako natolik významné, abychom mohli předpokládat, že právě ony jsou z hlediska společenské fakticity těmi nejzákladnějšími a zároveň formativními vzorci? Termín formativní je zde použit v tom smyslu, že nositelé těchto vzorců usilují – ať už intencionálně, nebo neintencionálně – o jejich globální rozšíření a o to, aby byly v globalizující se společnosti pokládány za dominantní. Zásadní otázkou tedy je, které sociální vzorce reprodukce společnosti v současné době převažují v prostředích, jež jsou ontologicky cizí či nepůvodní. V podmínkách celosvětových transformačních procesů je potřeba tuto otázku pečlivě zvážit a uvědomit si všechny možné důsledky. Získáme tak totiž nejlepší východisko pro zkoumání všech dalších relevantních vzorců rozdělování sociálního ocenění v podmínkách současného světa.

Pro studium hegemonie morálních vzorců se jako výchozí a vhodné vzorce sociálního ocenění jeví – jak prokázalo mnoho dosavadních analýz⁶⁰ – ty, které jsou historicky spjaté s atlantickou variantou modernizace. Základem analýzy tu jsou *paradoxy kapitalistické modernizace*.⁶¹ Je třeba si všimnout následnosti jevů: lidským záměrem je realizace určitých institucionálních forem, avšak dopady na sociální realitu původnímu záměru odporují. Nejde tak o to, že by paradoxní byly samy logické výroky, ale spíše o to, že „[z] hlediska sociální vědy jsou relevantní spíše ty paradoxy, které vyvstávají v návaznosti na záměry, intence, plány nebo programy, jež usilují o prakticky účinné prosazení, a to většinou ve světle určitých norem nebo hodnot (nárůst svobody, rovnosti příležitostí spravedlnosti atd.)“.⁶²

Přejdeme nyní ke kritickému rozboru vybraných aspektů atlantické kapitalistické modernizace, které vyznačují současné určující vektory a konstelace dynamiky sociálního ocenění. Zaměříme se přitom na přechod od tradiční společnosti ke společnosti moderní a na nejsilnější momenty současné dynamiky sociálního ocenění.

2.2 Klíčové vzorce rozdělování sociálního ocenění v současném kapitalismu

Základním úkolem každého společenského uspořádání je zajistit svou vlastní reprodukci. Způsob, jakým je tato reprodukce společnosti zajištěna, pak odhalí i to, jaká je sama tato společnost. Pro kritickou teorii je však hlubším kritériem zkoumání společnosti úroveň podmí-

⁶⁰ Z mnoha vybírám: Beck, U., *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*, přel. O. Vochoč, Sociologické nakladatelství, Praha 2004; Munck, R., *Globalisation and Labour. The New „Great Transformation“*, Zed Books, London – New York 2002; Polanyi, K., *Velká transformace*, přel. J. Svoboda, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2006.

⁶¹ Srov. Hartmann, M., „Rozpory, ambivalence, paradoxy – proměny pojmů v novější sociální teorii“, c. d., s. 301–311.

⁶² Tamt., s. 301.

nek sebeuskutečnění, kterou společenské uspořádání poskytuje svým členům. V tomto kontextu je pro kritickou teorii vzhledem k emancipačnímu zájmu důležitá egalitární distribuce těchto podmínek.

Otázky spravedlnosti či nespravedlnosti společenského uspořádání je možné analyzovat v souvislosti s obecnou mírou dosažitelného blahobytu, který přináší rozvoj produkčních prostředků a existující úroveň egalitární re/distribuce společensky vyprodukovaného bohatství. Ekonomika a politika významně spoluurčují základnu každého společenského uspořádání (např. způsob využívání dosaženého stupně technického rozvoje). Oblast politiky by v ideálním případě měla upravovat historicky dané vztahy sociálního uspořádání vzhledem k tomu, jak se na reprodukci společnosti jako celku reálně podílejí jednotlivé sociální skupiny a jedinci a vzhledem k emancipaci člověka *per se...* Je ovšem třeba zdůraznit, že vztah mezi reprodukcí společnosti a sociálním uspořádáním, politikou a ekonomikou není lineární. Sociální uspořádání společnosti je podmíněné sociálními boji, k nimž ve společnosti neustále dochází, přičemž tyto boje se vedou o interpretaci daného stavu společnosti (sociální kritika) a dále o výklad alternativních projektů nového uspořádání (sociální normativita).

Z daného úhlu pohledu je rovněž třeba vzít vážně hypotézu, že v období současného kapitalismu byl z určitého úhlu pohledu skutečně dokončen proces přechodu od tradiční společnosti ke společnosti moderní,⁶³ tak jak ho popisovaly zakladatelské postavy sociologie, avšak síly a proměny, které modernizaci zapříčiňovaly, nadále trvají. Dějiny v tomto procesu nenacházejí svůj konec ani završení. Pokračující vývojové tendence a pochody musí být správně pochopeny a kriticky analyzovány. Takzvaný přechod od tradiční společnosti ke společnosti moderní – proces modernizace – je klíčovým sociálním procesem posledních několika set let, a to bez ohledu na to, zda vedl k disparátnímu oddělení dvou typů atlantické společnosti: tradiční a moderní. Podle mého názoru není rozhodně uzavřen či ukončen.

Navzdory řečenému se i nadále budeme držet toho, že diferencující pojem *modernity* je validní.

Specifikujícím pojmem, jenž může napomoci při analýze tohoto pokračujícího procesu, je *kapitalistická modernizace*. Kapitalistickou modernizaci je pak možné diferencovat podle několika třídicích znaků a těm přisoudit určité analytické a konceptuální prostory. Zde se ovšem zaměříme na současnou fázi vývoje kapitalistické modernizace, na makrosociální intersubjektivní vztahy jakožto klíčové vztahy reglementované sférou sociálního ocenění. Máme-li je však dobře posoudit, musíme nejprve analyzovat dvě historické fáze vývoje těchto vztahů: ekonomicko-mocenský vzestup buržoazie a pozdější sebeuvědomění a sociální vzestup nižších vrstev, nebo jinými slovy: ekonomicko-mocenský vzestup kapitálu a neukončený proces sebeuvědomění práce. Klíčovými a zároveň i v jistém smyslu symbolickými (přínejmenším v prvním případě) historickými mezníky proměny těchto dvou základních sociálních vztahů vážících se k reprodukci atlantických společností jsou jednak buržoazní revoluce (v Americe a ve Francii) a jednak vznik a prosazení sociálního státu.

Jestliže feudální společnost charakterizujeme jako společnost založenou převážně na původu, tedy na sociálním statusu, pak společnosti raného a rozvinutého kapitalismu můžeme považovat za společnosti, které směřovaly k vyššímu zhodnocení individuálního a skupinového přínosu pro společenskou reprodukci.⁶⁴ Společnost se v tomto procesu postupně meritokratizovala přínejmenším v oblasti rétorické legitimizace společenského řádu. Tento vývoj historicky odpovídal prosazení se měšťanstva na úkor šlechty. V tomto procesu došlo také k částečnému překrytí třetí sféry uznání, sociálního ocenění, druhou sférou, tedy právem. Mám na mysli především formulaci zásad lidské důstojnosti v podobě lidských práv: každý člověk má zaručen jistý rozsah autonomie, která je formálně nezczizitelná,

⁶³ Honneth, A., „Přerozdělování jakožto uznání. Odpověď adresovaná Nancy Fraserové“, c. d., s. 179–195.

⁶⁴ Základní rozbor, který je inspirací i pro tuto pasáž, nabízí Marx s Engelsem již ve svém slavném textu „Německá ideologie“. Srov. Marx, K., Engels, B., „Německá ideologie“, in: tiž, *Spisy*, sv. 3, přel. Z. Sekal a L. Bílý, Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1958, s. 23–551.

a z ní vycházející určitý nárok na důstojnost (obživu), přičemž tato „zaručená“ autonomie vyplývá přímo z faktu, že je lidskou bytostí.⁶⁵ V současné společenské formaci atlantického sociálního prostoru, tedy v rozvinutém kapitalismu, je možné vysledovat přinejmenším čtyři soupeřící vzorce rozdělování sociálního ocenění: původ, výkon, úspěch na trhu a solidaritu.

Šlechta a buržoazie aneb od původu k výkonu

Feudální společnosti atlantického regionu byly charakterizovány především tím, že se rozdělování vyprodukovaných dober a statků mezi jednotlivé členy společnosti řídilo v drtivé většině původem. Míru sociálního ocenění, již se jedinec mohl těšit, určoval sociální status spolu s odpovídajícími kodexy cti. Honneth tento fenomén blíže rozebírá právě na základě premoderního pojmu cti.⁶⁶

Přechod od tradiční (či premoderní) společnosti k moderní společnosti je jedním z dominantních témat klasické sociologie.⁶⁷ V procesu modernizace dochází ke komplexní proměně konstitutivních rysů společnosti. Průmyslová revoluce vede ke strukturální přeměně hospodářství. Teprve v souvislosti s moderní společností je vůbec možné hovořit o vzniku ekonomie⁶⁸ jako specifické vědní oblasti v současném smyslu, přičemž tento fakt vzniku nové vědní disciplíny je dokladem hloubky strukturálních změn právě v oblasti zajištění

⁶⁵ Nelze popírat, že v tomto procesu sehrál výraznou pozitivní roli liberalismus jako soubor sdílených norem.

⁶⁶ Honneth, A., „Přerozdělování jakožto uznání. Odpověď adresovaná Nancy Fraserové“, c. d., s. 183 n.

⁶⁷ Velice zdařilou publikací, která osvětluje proces modernizace z nejrůznějších hledisek, je Hall, S., Gieben, B. (eds.), *Formations of Modernity*, Polity Press, Cambridge 1992. V českém jazykovém prostoru je srozumitelným textem ke zkoumání procesu modernizace např. Keller, J., *Teorie modernizace*, Sociologické nakladatelství, Praha 2007, zejm. s. 59–120.

⁶⁸ Brown, V., „The Emergence of the Economy“, in: Hall, S., Gieben, B. (eds.), *Formations of Modernity*, c. d., s. 127–177.

	1700	1760	1800
Zemědělství	40	34	35
Průmysl a obchod	33	37	40
Všechny ostatní sektory	27	29	25
Celkem	100	100	100

Tabulka č. 3: Proporce národního produktu podle sektorů v Anglii a Walesu

materiální reprodukce společnosti. Hlavní změna spočívá v tom, že „... v ‚premoderní‘ ekonomii je zemědělství důležitější než průmysl, zatímco v ‚moderní‘ ekonomii je průmysl důležitější než zemědělství“.⁶⁹ K této změně dochází přibližně od 18. století. Názorně ji ilustrují data z Velké Británie, která ukazují měnící se podíl jednotlivých sektorů hospodářství na celkové produkci země (viz tabulka č. 3⁷⁰). V 19. století je pak tento proces završen, neboť podíl sektoru zemědělství klesá pod deset procent a průmysl s obchodem představují něco kolem dvou třetin národního produktu. Marx s Engelsem popisují jednotlivé základní procesy modernizace např. v *Německé ideologii*, kde se soustředí dále na vznik měst, dělbu práce, oddělení výroby a obchodu, vznik a rozvoj manufaktur atd.⁷¹ Zejména zde nabízejí zajímavou analýzu těchto procesů v souvislosti s proměnou sociálních vztahů a se vznikem měšťanské (buržoazní) třídní společnosti.

V souvislosti se strukturální přeměnou společnosti dochází k výraznému nárůstu dělby práce⁷² a jím podmíněnému nárůstu produk-

⁶⁹ Tamt., s. 138.

⁷⁰ Cole, W. A., „Factors in demand 1700–80“, in: Floud, R., McCloskey, D. (eds.), *The Economic History of Britain Since 1700*, Cambridge University Press, Cambridge 1981, s. 64.

⁷¹ Marx, K., Engels, B., „Německá ideologie“, c. d., s. 63–75.

⁷² Adam Smith se v jedné slavné části svého „Bohatství národů“ věnuje právě roli dělby práce při formování kapitalismu. Toto dílo je možné vnímat jako jednu

tivity práce. S uvedenými radikálními proměnami společnosti na bázi její hospodářské reprodukce je možné spojovat také proměny rozdělování sociálního ocenění, neboť sociální ocenění (především ve formě finančního ocenění, které často hraje až existenční roli) je pro společnost a aktéry dokladem jednak potřebnosti určitých aktivit, jednak uznání způsobu jejich provádění. Spojitými nádobami proměny hospodářského řádu společnosti jsou tedy také její mocenská reprodukce a ideologická reprezentace.

Ideologie výkonu – tzn. sociálně sdílená informace, že napříště již nezáleží na kolébce, do které se člověk rodí, ale na jeho vlastní pílí a pracovitosti⁷³ – se jako meritokratický výklad těchto nastupujících forem reprodukce rozvíjí ruku v ruce s proměnou politického řádu a transformací vlastnických vztahů. Společnost nastupujícího průmyslu a rozvinutého obchodu z funkcionálního hlediska *nepotřebuje*, aby její ideologická reprodukce byla postavena na představě hierarchického a nezměnitelného řádu, ale spíše na – z historického hlediska volnější – morálce středních tříd, zejména na jistém individualismu. V hrubých rysech lze říci, že právě takto se rodí buržoazní morálka, která opěvuje *nezabálčivé* soukromé vlastnictví a podnikavost s tímto vlastnictvím spjatou. V zájmu maximalizace nabízených možností technologického pokroku a vytěžení pracovních sil je potřeba nahradit feudální vzorce se zakonzervovanými sociálními pozicemi morálními vzorci individualizovaného výkonu.

V rovině politických změn, které jsou emblematicky ohraničeny roky 1776 a 1789, pak dochází k dalšímu vývoji, který napomáhá tomu, že původ přestává být dominantním vzorcem rozdělování so-

z analýz reflektujících převratné změny období, jehož byl Adam Smith svědkem. Srov. Smith, A., *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, přel. V. Irgl, A. Jindrová, J. Pytelka a S. Timpl, Liberální institut, Praha 2001, s. 7–14.

⁷³ Srov. Weber, M., „Protestantská etika a duch kapitalismu“, in: týž, *Metodologie, sociologie a politika*, přel. M. Havelka, OIKOYMENH, Praha 1998, s. 185–245. Ke kritickoteoretické interpretaci díla Maxe Webera viz Marcuse, H., „Industrializace a kapitalismus v díle Maxe Webera“, in: Urbánek, E. (ed.), *Antologie textů z díla Maxe Webera*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1969, s. 63–75.

ciálního ocenění. Americká a Francouzská revoluce a formování národního státu⁷⁴ jako formy územního uspořádání zakládají nejdůležitější znaky, které podporují šíření idejí rovnosti – zejména rovnosti osob obdařených určitými právy – v rámci sociálního uspořádání atlantických společností.

Pokud jde o pojetí člověka jako takového, vedou naznačené vývojové tendence k rozštěpení původní jednoty soukromého a veřejného. V pojmu premoderní cti, která je v tradiční společnosti základem statusu či původu, se momenty veřejného a soukromého vzájemně promíchávají, na obou stranách sociální stratifikace premoderních společností – u feudálů i nevolníků – jsou však také do značné míry (ačkoliv ne absolutně) nerozvinuté. Slavný výrok Ludvíka XIV. („Stát jsem já“) tento formativní rys identity soukromého a veřejného poněkud zveličuje. Nevolnictví jako způsob nakládání s lidmi je možné vnímat z moderního hlediska jako (z)neuznávání některých významných rysů lidské identity, konkrétně jako omezování základní fyzické svobody. Nicméně z hlediska uvažované původní premoderní nerovnosti soukromého a veřejného charakteru osob je nevolnictví ve shodě s feudálním uspořádáním společnosti vlastně pochopitelné, neboť jen logicky doplňuje nerozlišený charakter osob: disponování druhými není násilím ani nespravedlností, protože klíčový je hobbesovský celek společnosti.⁷⁵

Původ jako výrazně hierarchický vzorec rozdělování sociálního ocenění byl tedy vlivem dějinných událostí (především v důsledku již zmíněného nástupu ekonomicky aktivního měšťanstva projevujícího se jak v hospodářství, tak v politice) rozštěpen v silně meritokratizovaný vzorec *individuálního výkonu* a v relativně demokratizovaný vzorec *rovné morální úcty* k autonomii jedince (právní uznání). Idea rovnosti zároveň získala větší váhu v rámci právního uznání, resp. kognitivní

⁷⁴ Held, D., „The Development of the Modern State“, in: Floud, R., McCloskey, D. (eds.), *The Economic History of Britain Since 1700*, Cambridge University Press, Cambridge 1981, s. 71–125.

⁷⁵ I takto lze vnímat Hobbese: jako apologeta tohoto sociálního uspořádání. Srov. Hobbes, T., *Leviathan*, přel. K. Berka, OIKOYMENH, Praha 2009.

úcty než v rámci sociálního ocenění jako takového. Vzorec rozdělování sociálního ocenění podle původu však zcela nevyznel, naopak i dnes, zdá se, se mnohé způsoby rozdělování různých aspektů (nikoliv nedůležitých aspektů) sociálního ocenění vzorcem původu řídí. Významem původu jakožto způsobu, který výrazně určuje, jak bude sociální ocenění rozděleno ve formě jistých společensky produkovaných dober a statků, se zabývají např. Sighard Neckel a Kai Dröge,⁷⁶ podle nichž tato skutečnost souvisí s erozí principu výkonu. Dochází tak jednak k vývojově regresivnímu posílení původně premoderního principu původu a jednak ke vzniku a postupnému prosazování hybridního principu úspěchu na trhu. Jejich analýzu podávám níže.

Kapitál a práce aneb od výkonu k solidaritě

Výkon je z hlediska společenského sebezporozumění moderních kapitalistických společností klíčovým principem.⁷⁷ Ponechávám nyní stranou otázku, do jaké míry se rozdělování sociálního ocenění tímto principem doopravdy řídí. Pokusím se na ni odpovědět až poté, co vyložím dynamiku sociálního ocenění v jejím celku. Pak totiž bude možné lépe posoudit rozhodující vývojové tendence současného kapitalismu.

Výkon je relativně nesymetrickou formou vztahu sociálního ocenění, která se rozvinula v rámci kapitalistické a reálněsocialistické modernizace, a je v zásadě založena na *meritokraticky* pojaté *rovnosti* vstupující do vztahů produkce. Na rozdíl od Davida Millera nepokládám výkon za formální kategorii, ale naopak za jeden z konkrétních principů, na jejichž základě je rozdělováno sociální ocenění v sou-

⁷⁶ Neckel, S., Dröge, K., „Zásluhy a jejich cena: výkon v tržní společnosti“, in: Honneth, A. (ed.), *Zbavovat se svéprávnosti. Paradoxy současného kapitalismu*, c. d., s. 115–144.

⁷⁷ Srov. Miller, D., *Principles of Social Justice*, Harvard University Press, Cambridge 2000. Obdobným způsobem jako Miller přistupují ke kategorii výkonu ve svých článcích zabývajících se současnou dynamikou výkonu také Neckel a Dröge a rovněž Voswinkel.

časném kapitalismu. Přesto lze v této souvislosti vnímat Millerovy rozборы jako přínosné, neboť náš rozdílný pohled se týká pouze analytické roviny. Založení výkonu na meritokraticky pojaté rovnosti je společným základem Millerových analýz a předkládané teze o diferenciaci sociálního ocenění.⁷⁸

Meritokratizované pojetí rovnosti vstupující do produkčních vztahů odpovídá, velmi stručně řečeno, rovnosti příležitostí. V zásadě je tím míněno, že každý člen společnosti *má mít* příležitost prokázat svůj podíl na plnění kolektivně sdílených cílů jako příspěvek, který je hoden příslušného ocenění. Podstata meritokratického principu výkonu vyplyne ještě více na povrch ve chvíli, kdy na tuto problematiku pohlédneme z jiného úhlu. Klíčovou otázkou zde je: Které formy nerovnosti jsou v tomto meritokratickém pojetí rovnosti, jež je možné vnímat jako pozadí principu výkonu, akceptovatelné?

Nerovnost v kontextu meritokracie není spravedlivá tehdy, pokud je založena na dědičném statusu, ale je spravedlivá tehdy, když vychází ze skutečných lidských schopností a přínosů (*achievements*).⁷⁹ Zde je patrná jasná distance meritokratického pozadí principu výkonu od principu původu, který jsem popsal výše. Zatímco původ byl dominantní pro feudální společnosti a třídu šlechty, výkon se stává vlajkovou lodí buržoazních revolucí; zároveň ho lze vnímat jako základ morální výbavy legitimizace (ne)rovnosti v současném kapitalismu. Pokud je tedy výkon takto historicky progresivní, v čem je problém? Jak to, že dochází k nárůstu sociálního strádání?

Obtíž je skryta v mocenské povaze další, hlubší perspektivy, která ještě více odhaluje nejniternější logiku výkonu. To, co je považováno za skutečný přínos, totiž není dáno historicky a už vůbec ne univerzálně (na rozdíl od pojetí právní osoby jakožto osoby morálně rovnocenné všem ostatním). Tvrdé sociální boje o interpretaci obsahu výkonu provázejí především sociální dějiny dělnického hnutí a jsou také vůdčí ideou současných procesů změn ve sféře sociálního oce-

⁷⁸ Srov. především White, S., *Equality*, Polity Press, Cambridge 2007, s. 53–77.

⁷⁹ Explicitně viz tamt., s. 53.

nění, ačkoli dnes nemají emancipační obsah, ale naopak jsou pracujícími vedeny defenzivně (pokud vůbec). Nicméně právě zevšeobecnělý požadavek dělnického hnutí, resp. sociální demokracie, který se později institucionalizoval do podoby sociálního státu (tím, že se uznání stalo právem a pevnou součástí sociálního ocenění, tedy že byla ustavena a aplikována základní sociální práva), dobře ilustruje interpretačně otevřenou povahu výkonu.

V obdobích vrcholného kapitalismu byl výkon specificky poměřován normativním zobecněním hospodářské činnosti ekonomicky nezávislého měšťanstva tvořeného bílými muži.⁸⁰ Existoval však zásadní rozpor mezi proklamací (např. koncept rovných příležitostí) a realitou (např. nerovné podmínky etnických menšin anebo žen na pracovním trhu⁸¹), o čemž svědčí boje dělníků, žen a vyloučených etnických skupin za sociální ocenění, které jsou reálným projevem emancipačního úsilí lidstva jako celku. Zpočátku byly vedeny právě v kontextu příslušné interpretace přínosu pro společnost, avšak vyznačily také nové směry možného rozdělování sociálního ocenění na základě solidarity.

Docházíme tedy k závěru, že rozdělování sociálního ocenění na základě aplikace ideologického měšťanského obsahu principu výkonu přináší do panujícího normativního řádu společnosti nové či posiluje již dříve přítomné zdroje nespravedlností ekonomického i kulturního charakteru (např. na základě genderu, etnicity, věku a rasy). Měšťanský princip rozdělování sociálního ocenění tudíž nepředstavuje nějaký finální pokrok, protože pouze *upravuje* existující nerovnosti, ponechává však stranou a neřeší hluboké založení nerovnosti v rámci normativní výbavy společnosti. Buržoazní normativita se při prosazování právní ideje rovnosti jaksi vyčerpala. Navíc je evidentní, že výkon jakožto princip sociálního ocenění, jenž je typický pro buržoazní společnosti, není naplněním obecně emancipačního snažení lidstva, neboť sám

o sobě nezaručuje, že se základy nerovnosti vymaní z normativního jádra společnosti a že se otevřou nové možnosti jejího narovnání. Výklad toho, co je vlastně výkon, totiž podléhá soupeření, které je v sociální realitě faktické nerovnosti založeno mocensky, a tedy nerovně. Jedná se tu o jakousi, ze sociálního hlediska apriorní, metanerovnost ve vyjednávání, která sama není předmětem sporů ve chvíli, kdy se soupeří pouze o výklad konkrétních obsahů výkonu. Samo vyjednávání o jednotlivých přínosech je nadto historicky podmíněné, a koncept spravedlnosti založené na výkonu tak ztrácí své faktické ospravedlnění. Tato teze bude ještě jasnější poté, co osvětlíme procesy, které v současné době významně spoluformují panující princip rozdělování sociálního ocenění a které prošly v dějinách sociálních bojů za uznání *proměnami* (formování a aplikace étosu jednání). Níže je například doložena proměna principu výkonu v úspěch na trhu.

Fáze modernizace, jež vrcholí prosazením meritokratického principu výkonu, jenž spolu s politickým uspořádáním společnosti vytváří základní podmínky soupeření o vlastní interpretaci v rámci liberálního právního státu, je důležitým faktorem vývoje společností atlantické modernity. Nemůže být pochyb o tom, že z hlediska teorie uznání představuje jeden z vrcholů vývoje těchto společností, neboť alespoň po formální stránce vytváří podmínky pro více či méně intencionální proměnu sociálního řádu potenciálně směřovanou emancipačním zájmem. Otázkou zůstává, proč z těchto společností přesto nemizí takové projevy nespravedlnosti, jako jsou bída či sociální utrpení.

Dostáváme se tak k analýze dalšího vzorce rozdělování sociálního ocenění, totiž k solidaritě. Solidarita jakožto forma rozdělování sociálního ocenění není v současné společnosti nijak silně zastoupena. Zaslouhuje si však pozornost, jak dokládají například práce Geralda A. Cohena či Enriqua Dussela, kteří se zabývají étosem rovnosti a pospolitosti, resp. étosem osvobození jakožto základem principu solidarity. A to i ve vazbě na normativní vymezení demokratického socialismu. Podle mého názoru je vzorec rozdělování sociálního ocenění založený na solidaritě ze všech čtyř vzorců nejvíce normativní, což ukázu níže.

Jednou z rovin, v nichž je možné nalézt zárodky nebo určité prvotní momenty solidarity jakožto principu rozdělování sociálního

⁸⁰ Honneth, A., „Přerozdělování jakožto uznání. Odpověď adresovaná Nancy Fraserové“, c. d., s. 183.

⁸¹ Srov. např. Křížková, A., Penner, A. M., Petersen, T., „Genderové nerovnosti v odměňování na stejné pracovní pozici: sociální vyloučení žen“, *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 8, 2008, 2, s. 55–67.

ocenění, je sféra nejbližších mezilidských vztahů, ačkoliv ty vlastně spadají pod jinou sféru uznání. Přestože to zní paradoxně, nejedná se o teoretický nonsens. Naopak, dějiny lidstva je možné nahlížet také perspektivou toho, jak se jednotlivé sféry uznání v proměnách času vzájemně kříží, protínají a jedna druhou ovlivňují.⁸² Vzhledem k silné vnitřní provázanosti sfér uznání je pak proces jejich vyčleňování v hlubším náhledu složitý a dosti problematický; analytické důvody vedoucí k potřebě přesně a výstižně definovat jednotlivé roviny, formy a momenty uznání omezují i samu pozorovanou realitu, protože je potřeba dát jí podobu modelu. Jako příklad lze uvést právě přátelství jako sociální instituci, která je nejpřesvědčivěji vyložitelná prostřednictvím uznání v rámci primárních vztahů, ale zároveň ji lze analyzovat i v té podobě, kterou nabývá v rámci moderního práva; tedy samozřejmě v zásadě žádného.

Vraťme se však k solidaritě jako jedné z možných rovin vztahů existujících mezi lidmi, kteří si jsou v nějakém ohledu blízcí, a to především mezi zralými – dospělými – lidmi. Patří sem vztahy v rodině, v pracovním kolektivu, přátelství apod. Sociální ocenění individuálních přínosů pro skupinově nebo celospolečensky sdílené cíle patrně pramení právě z uvedených kolektivit, a to minimálně v jednom ohledu. Pokud jsem totiž na začátku vymezil jako zorný úhel kritické teorie uznání sebeuskutečnění člověka a jeho autonomie, je zřejmé, že sociální ocenění spolurozděluje nejen ekonomické a kulturní podmínky autonomního sebeuskutečnění, ale spolupodílí se také na emocionálním uspokojení člověka, přičemž toto uspokojení je zřejmým projevem uznání. Zde se právě ukazuje provázanost sfér uznání, neboť jen těžko si lze představit uznání, resp. sebeocenění, bez emocionálního prožitku, a ten je ovšem nejsilněji vnímán (a přijímán) v nejbližším sociálním okolí jedince, a je tak inherentní vlastností lásky nebo blízkých přátelských vztahů.⁸³ Zkratka partner

⁸² Ikäheimo, H., Laitinen, A., „Analyzing Recognition: Identification, Acknowledgement, and Recognitive Attitudes towards Persons“, c. d., s. 42–43.

⁸³ Za explicitní upozornění na tento moment vděčím Ondřeji Štěchovi.

či přátelé bývají oporou bez ohledu na skutečnou míru shody životních cílů a prostředků jedince s cíli a prostředky partnera či blízkých přátel (byť nebývá malá), zároveň však s relativně velkým odstupem od skutečného výkonu jedince. Toto „bez ohledu na“ je možné vnímat jako jeden z rysů solidárního vztahování se člověka k člověku.

Jak už bylo řečeno, podstatu solidárního vztahování se k druhému je možné abstrahovat z interpersonálních vztahů. Jedinec, který solidárně uznává – sociálně oceňuje – druhého, primárně nepřihlíží k výkonu (výsledku), spíše od něj odhlíží; je schopen druhého uznat v kontextu možností, jimiž druhý disponoval, nebo naopak nedisponoval. Solidaritu lze nahlížet jako „krok vpřed“ směrem k překonání pouhé evidence konkrétního přínosu jednotlivce. Jde o to pokusit se plně pochopit *situaci* jedince a vnímat jeho přínos právě s ohledem na tuto situaci. Pokud jde o historický proces ustavování buržoazních vzorců rozdělování sociálního ocenění, solidarita tak překonává omezení související s výkonem a ustavuje – zdánlivě paradoxně – nový model rozdělování sociálního ocenění. Pochopení, altruismus či „vykročení vpřed směrem k druhému“ jsou momenty, které odkazují k důležitému prvku solidarity jakožto principu rozdělování sociálního ocenění: k roli aktéra a k úloze jeho jednání. K této problematice se vrátíme v dalších částech, až se budeme zabývat rolí *étosu jednání*.

Přes popsané momenty, které je možno předběžně označit jako další roviny uplatnění rovnosti, jde v případě solidarity do jisté míry o asymetrickou formu vztahu sociálního ocenění. Individua v solidární pospolitosti patrně sdílejí kolektivní cíle a prostředky jejich naplňování v rámci své sociální skupiny poněkud těsněji. Vztahy solidarity jsou výrazně rozšířeny především mezi členy určitých sociálních celků, kteří spolu sdílejí podstatnou část své identity. Solidarita z hlediska sociálního ocenění však zároveň *odděluje* skutečný přínos pro společnost (nebo skupinu) od určitého bazálního – solidárně přidělovaného – množství uznání, jež jedinci přísluší bez ohledu na výkon či přínos pro pospolitost na základě toho, že je příslušníkem dané sociální skupiny. Tento druhý rozměr solidárního získaného uznání je ovlivněn nejen tím, že člověk je členem pospolitosti, ale také bývají zohledněny jeho sociální psychické a další podmínky. Jedním

z příkladů sociálních institucí, v níž se rozděluje uznání (sociální ocenění) solidárně, je rodina. Nicméně uznání, ať již ve formě materiálních podmínek pro přežití či v podobě emocionální podpory, je odstupňováno v rodině např. podle věku: od batolete, které je odkázáno na pomoc rodičů téměř ve všech oblastech svého života, není očekávána stejná míra participace na práci či obecně činnosti rodiny jako např. od pubescentního dítěte, které nejenže je schopno se o sebe do příslušné míry postarat, ale ještě se navíc může v rozumné míře zapojit do práce nutné pro rodinný život. *Každý podle svých možností, každému podle jeho potřeb.*⁸⁴ Solidarita však není bezvýhradně symetrickou formou interpersonálního vztahu, neboť přiblíží k činu jedince, jenž má být přínosem, jako k výkonu *zamýšleného* étosu jednání *ve světle objektivních podmínek* tohoto jedince. Solidarita v čisté podobě tak může být rozvinuta pouze mimo složité byrokratické struktury a musí být přímo podporována étosem, na němž teprve může být vystavěno nějaké institucionální krytí. Solidární jednání musí předcházet instituce. Tento vzorec je tedy silně vázán na individuální či skupinové jednání a zároveň na určitou sociální blízkost jedinců. Zajímavým příspěvkem ekonomické antropologie k tomuto tématu je vymezení jednotlivých typů morálních principů, které usměrňují ekonomické vztahy. Předložil je David Graeber, jenž ve své knize *Dlub*⁸⁵ rozlišuje tři základní vzorce modelů: komunismus, hierarchii a směnu. Graeberovi nejde o otázku vlastnictví prostředků produkce, ale spíše o každodenní model jednání, který se prosazuje nejen v rodině, ale také např. ve firmách při spolupráci na nějakém pracovním úkonu. Tomuto komunismu na bázi základních mezilidských vztahů říká Graeber *komunismus základní linie*. Ve své podstatě spočívá na oboustrannosti, a nikoliv na vzájemnosti: v okamžiku, kdy druhému dáváme např. dar, víme, že by to mohl udělat také, nikoliv však, že to skutečně udělá. „V podstatě řečeno, komunismus je

⁸⁴ Marx, K., *Kritika gothajského programu*, přel. P. Levit a L. Štoll, Svoboda, Praha 1974, s. 16.

⁸⁵ Graeber, D., *Dlub. Prvních 5000 let*, přel. L. Beranová, BizBooks, Brno 2012, s. 69–98.

základem veškeré lidské pospolitosti. Je tím, co umožňuje její existenci.“⁸⁶ Téma, kterého se tu Graeber dotýká, je podle mého názoru shodné s mým tématem. Rozbor vzorců rozdělování sociálního ocenění (původ, výkon, solidarita a trh) odpovídá v dlouhodobější antropologicko-historické perspektivě Graeberově modelu (hierarchie, směna, komunismus), přičemž vzorec výkonu se ukazuje jako prvek, který je specifický právě pro západní moderní společnost. Domnívám se, že absence výkonu u Graebera má dva důvody: výkon je za prvé do značné míry redukovatelný (což ostatně ukázu níže) na původ a trh (směnu). Za druhé je historicky nejmladší, takže vyvstává otázka, zda je z dlouhodobého hlediska skutečně klíčový. I z těchto důvodů se držím Honnethem inspirované terminologie.

Vztahy založené na solidaritě nejsou pouhým výsledkem nějaké *univerzální tolerance*. V rámci, který je vyznačen obecnou logikou sociálního ocenění jako jedné sféry uznání, ale právě naopak zohledňují specifické individuální i skupinové charakteristiky druhých. Z hlediska současného stavu atlantické kapitalistické společnosti je solidarita charakteristická pro vztahy uvnitř nějaké skupiny, nejčastěji uvnitř rodiny. Sekundárně se projevuje také jako motiv či impuls určitých úprav právních režimů atlantických společností, které je možné spojovat s rozvojem sociálního státu. Významné znaky solidárního ocenění můžeme rovněž zaznamenat v dělnickém hnutí, které vytvářelo mnoho podpůrných organizací pro své členy. V dnešních podmínkách je možné tento potenciální vzorec rozdělování sociálního ocenění vnímat jako strukturálně a historicky protisystémový, neboť ve svém imanentním nároku vyznačuje vnitřní proměnu společnosti jako celku.

Poválečnou fázi vývoje atlantických společností pokud jde o kvalitu života širokých vrstev, je možné do značné míry označit jako *zlatou éru*.⁸⁷ Jejím hlavním znakem v tomto regionu je kombinace fordistické

⁸⁶ Tamt., s. 75.

⁸⁷ Srov. Munck, R., *Globalisation and Labour. The New „Great Transformation“*, c. d., s. 24–50 či Hobsbawm, E., *Věk extrémů. Krátké 20. století 1914–1991*, přel. J. Pečírková a P. Štěpánek, Argo, Praha 2010.

organizace výroby a státu blahobytu či sociálního státu. Z globálního hlediska je dalším určujícím znakem nerovné zakomponování zemí třetího světa do nově vznikající mezinárodní dělby práce. Ronaldo Munck v této souvislosti hovoří o novém modelu kapitalismu, který je postaven na třech základních pilířích. Prvním pilířem je ustavení poválečného kompromisu mezi kapitálem a prací pomocí keynesiánských metod makroekonomického managementu státu, který se snaží regulovat významné ukazatele hospodářství za účelem posílení pozice práce. Výsledným efektem je období společenského vývoje, které lze označit jako společnosti regulované nerovnosti⁸⁸ a které je charakterizováno z historického hlediska relativně malými rozdíly v distribuci společensky vyprodukovaného bohatství, tedy relativní rovností. Druhým pilířem nového modelu kapitalismu je mezinárodní režim regulace financí a investic ustavený brettonwoodskou dohodou, který zakládá důležité předpoklady pro rozvoj nových globálních tříd kapitálu a další proměny vzorců rozdělování sociálního ocenění (viz níže). A konečně třetím pilířem je institucionalizace třídního boje do podoby mezinárodního korporativismu jako způsobu vyjednávání mezi prací a kapitálem na půdě státních institucí. Z hlediska sociálních dějin je potřeba si uvědomit, že se v tomto období završuje proces kompozice a posléze rekompozice dělnické třídy (či třídy pracujících), který započal v raném kapitalismu 18. století, proces spočívající v relativně silném ústupu zemědělství, nárůstu mechanizace a vzniku sektoru služeb. Zároveň se však radikálně zvyšuje počet pracujících v nějaké formě zaměstnaneckého vztahu na celoplanetární úrovni, neboť kapitalismus se v tomto období začíná prokazatelně globalizovat.

Kromě uvedených aspektů zlaté éry vývoje atlantických společností jsou pro sféru sociálního ocenění důležité konkrétní změny v organizaci práce, které zprostředkovně informují o proměnách vzorců rozdělování sociálního ocenění. Hlavním způsobem organizace výroby je v tomto období fordismus ve svých rozličných mutacích.

<i>Systém</i>	<i>Charakteristika</i>	<i>Příklady</i>
Klasický fordismus	Masová produkce a spotřeba kombinovaná s relativně rozvinutým státem blahobytu.	USA
Státní fordismus	Stát hraje klíčovou roli při vytváření podmínek pro masovou produkci, včetně státní kontroly průmyslu.	Francie
Opožděný fordismus	Levná pracovní síla je bezprostředně spjata s jádrem fordismu. Státní intervence mají ústřední roli v rychlé industrializaci v šedesátých letech 20. století.	Itálie Španělsko
Periferní fordismus	Velká zadluženost. Autoritářské státní struktury spojené s hnutím za demokracii (průběžný politický boj) se pokoušejí napodobit fordistický systém akumulace bez odpovídající sociální regulace.	Mexiko Brazílie
Rasový fordismus	Dvojitá pracovní síla. Veliké vykořisťování majority obyvatelstva, zatímco privilegovaná menšina, spoléhající se na autoritativní státní struktury, disponuje severoamerickými pracovními podmínkami a úrovní odměňování.	Jihoafrická republika
Primitivní taylorizace	Tayloristický pracovní proces s téměř nekonečnou zásobárnou pracovní síly. „Krvavé“ vykořisťování a ohromné získávání nadhodnoty. Diktátorské státy a vysoké sociální napětí.	Malajsie Bangladéš Filipíny
Hybridní fordismus	Ziskem řízená expanze založená na modifikovaném taylorismu. Seřiznutý vnitřní trh, sociální segmentace a zaostalý stát blahobytu. Nepřímá platová indexace.	Japonsko

Tabulka č. 4: Některé varianty fordismu

⁸⁸ Keller, J., *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*, Sociologické nakladatelství, Praha 2010, s. 9-12.

(Jednotlivé typy fordismu přehledně ukazuje tabulka č. 4,⁸⁹ která dokládá širokou variabilitu tohoto modelu v rámci regionálních odchylek a konkretizací.)

Nejobecnější podoba fordismu ve své definici navazuje na taylorismus, který byl postaven na oddělení plánování a výkonu práce. V rámci taylorismu došlo především k revoluční změně, kdy práce jako činnost převzala úlohu sociálního zajištění, kterou dříve plnilo spíše vlastnictví. Jinými slovy: sociální status dříve zajištěný původem a premoderní ctí prostřednictvím vlastnictví je nyní určován postavením, které se odvozuje od výše mzdy či pozice v podniku. Stephan Voswinkel v této souvislosti upozorňuje,⁹⁰ že taylorovská forma uznání je postavena na objektivizaci pracovních procesů, a tedy vlastně na specifickém *neuznání* práce a pracujících, kteří jsou prakticky ztotožňováni se stroji. Voswinkel analyzuje konkrétní podoby uznání práce a poukazuje na dvojakost tohoto typu uznání v moderních společnostech (přínejmenším od doby taylorismu v organizaci práce) – obdiv a ocenění. Ocenění⁹¹ je v tomto kontextu založeno na příslušnosti ke skupině, neboť je uznáván příspěvek jedince. „Ocenění zjednává alternativní prestiž, zprostředkovává uznání pro aktéry, kteří mají málo moci, úspěchu a prestiže.“⁹² Jde o striktně horizontální formu uznání. Obdiv je naproti tomu založen na diferencích, na uznání zvláštních výkonů a originality. K těmto charakteristickým

⁸⁹ Podle Tickell, A., Peck, J., „Social Regulation After Fordism: Regulation Theory, Neo-liberalism and the Global-Local Nexus“, *Economy and Society*, 24, 1995, 3, s. 362.

⁹⁰ Voswinkel, S., „Obdiv bez ocenění? Paradoxy uznání dvojnásobně subjektivizované práce“, in: Honneth, A. (ed.), *Zbavovat se svéprávnosti. Paradoxy současného kapitalismu*, c. d., s. 87–91.

⁹¹ Na tomto místě bych rád upozornil na nebezpečí konfúze Voswinkelem používaného termínu ocenění a základního pojmu teorie uznání, tedy sociálního ocenění, které je třeba vnímat v širším, výše popsaném smyslu. Jde o dva odlišné fenomény.

⁹² Voswinkel, S., „Obdiv bez ocenění? Paradoxy uznání dvojnásobně subjektivizované práce“, c. d., s. 86.

aspektům vzorců rozdělování sociálního ocenění, které jsou svázány s aktuální dynamikou výkonu, se ještě vrátíme.

Fordismus zavádí nový způsob organizace práce – především pásovou výrobní linku a změnu způsobu odměňování z platby z úkolového odměňování na hodinovou mzdu. Bráno do důsledků jde o novou formu kapitalistické produkce v kombinaci se spotřebou, neboť dochází také ke zvýšení mezd a k určitému zlepšení životní úrovně dělníků. Tento dvojí charakter je dán tím, že fordismus je často – alespoň v zemích globálního Severu – kombinován se sociálním státem. Již Antonio Gramsci spatřuje ve fordismu zdařilý pokus o racionalizaci produkce prostřednictvím obratné kombinace nátlaku (omezování odborů na národní úrovni) a přesvědčování (vyšší platy, nejrůznější sociální benefity apod.), přičemž při splnění těchto podmínek „... bylo relativně snadné ... uspět v podřízení celého života společnosti logice produkce“.⁹³ Jednalo se tudíž o jednu z vrcholných snah o maximální racionalizaci práce, v jejímž rámci jsou pozorovatelné první momenty přerodu ideologie výkonu v ideologii úspěchu na trhu, která ve svém důsledku znehodnocuje průměrné výkony a obtížnou, ale nutnou práci.

V této souvislosti je zajímavé se stručně zmínit o tzv. socialistické variantě fordismu. Společnosti státního socialismu šly z historicko-sociálních důvodů spíše směrem extenzivní akumulace namísto akumulace intenzivní. Pracovníci v tomto hybridním systému měli nejen právo na práci, ale zároveň požívali určitých sociálních práv. „Šlo o průmyslový model modernizace, jenž přes oddanost centrálnímu plánování na úkor tržní alokace zdrojů za mnohé vděčil kapitalismu.“⁹⁴ V osmdesátých letech pak došlo k přeměně orientace těchto společností směrem k západnímu modelu, což vedlo mimo jiné k jejich zapojení se do procesů ekonomické globalizace. Socialis-

⁹³ Gramsci, A., „Americanism and Fordism“, in: Gramsci, A., Hoare, Q., Smith, G. N. (eds.), *Selections from Prison Notebooks*, International Publishers, New York 1971, s. 285.

⁹⁴ Munck, R., *Globalisation and Labour. The New „Great Transformation“*, c. d., s. 37.

tický fordismus vykazuje znaky, které jej posouvají blíže k solidaritě, avšak definiční rámec je stále modernizačně kapitalistický. Z historického pohledu nepředstavují společnosti východního bloku podle mého názoru zásadně odlišný společenský řád oproti atlantickému kapitalismu. Vzhledem k našemu předmětu je možné tuto historickou variantu modernity do jisté míry ignorovat. Vystává však otázka, jakou formu by nabylo hnutí tzv. thirdworldismu (čili politicko-intelektuální varianty dekolonizace), pokud by nebylo inspirováno evropským socialismem a zeměmi východního bloku. Jinými slovy: Jaký vliv měl společenský a intelektuální vývoj socialistických zemí na země třetího světa? Tato otázka je nesporně zajímavá a důležitá, na tomto místě však není naším tématem.

Domnívám se, že sociální a jiné výdobytky takzvané *zlaté éry kapitalismu* je možné v kontextu Honnethovy kritické teorie uznání vnímat jako doplnění meritokratizovaného vzorce výkonu o určité momenty, které jsou přítomné ve vzorci solidarity, a to především díky tomu, že v historicko-sociálním vývoji dochází k prohlubování právního uznání osob tím, že jsou do korpusu lidských práv postupně začleňována i sociální práva: utváří se institucionální prostor sociálního státu. Ovšem pro komplexní analýzu nastíněného a historicky částečně realizovaného přechodu od výkonu k solidaritě je nutné položit si a alespoň rámcově vyřešit ještě jednu otázku. Které sociální skupiny jsou nositelem solidarity jako možného vzorce upravujícího rozdělování sociálního ocenění v současných podmínkách? Patrně to mohou být pouze ty skupiny, které výrazně trpí aktuálním uspořádáním. V historické perspektivě vývoje světového systému, který je konstitutivně určován kapitalistickým uspořádáním, jde o sociální skupiny a třídy, které je možné v návaznosti na Immanuela Wallersteina metaforicky označit jako nositele ducha Porto Allegre.⁹⁵

⁹⁵ Wallerstein, I., *Úpadek americké moci. USA v chaotickém světě*, přel. R. Pěvrátil, Sociologické nakladatelství, Praha 2005, s. 243–260.

Prekarizované podmínky práce aneb od solidarity přes výkon zpět k původu

Klíčové momenty proměny vzorce výkonu lze demonstrovat také na kategorii úspěchu na trhu. Jedním z hlavních motivů již zmiňované knihy *Zbavovat se svéprávnosti*⁹⁶ je zkoumání eroze principu výkonnosti jako určující zásady pro rozdělování dober a statků v kapitalistických společnostech.⁹⁷ Úspěch na trhu je sice prosazujícím se principem rozdělování sociálního ocenění, není však veřejně přímo uznáván jako explicitní a přiznané morální ospravedlnění panujícího sociálního uspořádání. Nestal se totiž všeobecně sdílenou legitimizující představou o spravedlivém rozdělování sociálního ocenění, a to především proto, že není schopen legitimně zdůvodnit nerovnosti v kapitalistických společnostech, na jejichž tvorbě či potvrzování se přitom významně podílí.

Základní kontury úspěchu na trhu jakožto principu rozdělování sociálního ocenění je možné vytušit již z pouhé analýzy trhu jako sociální instituce. Ke zkoumání tohoto problému významně přispěl Karl Polanyi. V souvislosti se vznikem a generalizací trhu jako klíčové sociální instituce Polanyi upozorňuje na fakt, že trhy jsou institucemi, které jsou především výrazně samostatné v tom smyslu, že jsou regulovány pouze svou vlastní logikou, konkrétně cenou.⁹⁸ Veškerá kapitalistická produkce je totiž určena pro prodej na trhu, tedy příjmy jednotlivých subjektů jsou určovány trhem. Trhy v kontextu kapitalistických společností existují nejen pro zboží a služby, ale také pro peníze, půdu a především práci. Tento moment je velmi důležitý. Polanyi upozorňuje, že půda ani práce nejsou *ex definitio* vyráběny jako zboží, ačkoliv se tak s nimi na trzích zachází. Zároveň tato okolnost podle něj vede v součinnosti s nebyvalou ekonomickou

⁹⁶ Honneth, A. (ed.), *Zbavovat se svéprávnosti. Paradoxy současného kapitalismu*, c. d.

⁹⁷ Srov. především Neckel, S., Dröge, K., „Zásluhy a jejich cena: výkon v tržní společnosti“, c. d., s. 115–144; Voswinkel, S., „Obdiv bez ocenění? Paradoxy uznání dvojnásobně subjektivizované práce“, c. d., s. 79–114.

⁹⁸ Polanyi, K., *Velká transformace*, c. d., s. 61 n.

úspěšností kapitalismu k tomu, že tržní logika pohlcuje společnost jako celek, že „... začlenění [práce a půdy] do tržního mechanismu znamená podřízení samotné podstaty společnosti zákonům trhu“.⁹⁹

Jak se tento fenomén projevil v organizaci práce a ve vztazích práce a kapitálu? V současné době zrychlující se ekonomické globalizace probíhá pod povrchem zjevných změn (k nimž patří nová mezinárodní dělba práce, vzestup globálních tříd apod.) fundamentální proměna výkonu jakožto vzorce sociálního ocenění. Podle mého názoru se štěpí na výkon podléhající další postupné erozi a na úspěch na trhu. K tomuto rozštěpu dochází v procesu *refeudalizace*, v němž se dokonce projevuje i vzestupná tendence restaurace dalšího vzorce rozdělování sociálního ocenění, totiž původu.

Přibližně od sedmdesátých let 20. století lze pozorovat určité náznaky krizové přeměny ukazatelů ekonomického vývoje. V letech 1968–1973 byl registrován pokles míry zisku v rozvinutých průmyslových zemích, což bývá vysvětlováno jako přehřátí západních ekonomik. Ronaldo Munck tento projev krize vysvětluje jako důsledek nárůstu soutěže mezi kapitalisty. Sedmdesátá léta jsou určitým mezidobím, kdy staré přestává platit (např. brettonwoodská dohoda o regulaci financí) a nové ještě není ustanovené. Jedná se o zlomovou dekadu vývoje atlantického kapitalismu, jelikož identifikujeme několik významných kvalitativních změn systému. Jednak v tomto období vznikají a rozšiřují se noví aktéři (nadmárodní korporace), postupně se proměňuje struktura ekonomiky (financializace a rozvinutí služeb) a dochází k několika problémovým ekonomickým událostem: ropné šoky, potravinové krize atd. Na druhou stranu dochází k posílení nové interpretace vývoje světa v podobě akademického zavržení keynesiánství a k rozvoji neoliberalismu.¹⁰⁰ Neregulování mezinárodních financí vedlo k nárůstu vlivu soukromých finančních trhů na společnost. V politické oblasti dochází k nástupu neoliberální ideo-

logie tchatcherismu a reaganismu. Je dovršen proces posilování trhu jako sociální instituce, jenž započal v taylorismu a fordismu: „Od této doby logika trhu neměla pouze dominovat, ale měla podle svých principů ovládnout všechny sektory společnosti.“¹⁰¹ Konec zlaté éry je tedy dobou, kdy se ekonomie odděluje od ostatních sfér společnosti a zároveň na ně útočí. Lze je charakterizovat jako období postfordistické, postintervencionistické, jako období následující po době panujícího třídního kompromisu.

Pro sedmdesátá léta 20. století je typický také nástup a zvyšování vlivu globalizujících procesů na chod moderních společností. Klíčové je prosazování nové sociální třídy – globální třídy kapitálu (TCC).¹⁰² Leslie Sklair se ve svém výzkumu především pokouší doložit, že tato sociální třída účinně a vědomě ovlivňuje klíčové sociální procesy globalizace a že se stává v důležitých sférách určující sociální silou. William Robinson postavil na tématu transnacionální kapitalistické třídy svou analýzu globálního kapitalismu,¹⁰³ jehož vznik pokládá za hlubokou strukturální změnu společenského řádu. V českém jazykovém prostředí se podobnými tématy zabývá především Jan Keller, který hovoří o intencionální proměně společnosti nerovnosti ve společnost naprosté mocenské a sociální nesouměřitelnosti, přičemž významnou – a opět intencionální – roli v tomto procesu podle něj hrají *elity*.¹⁰⁴ Národní buržoazie, která stála na špici hie-

⁹⁹ Munck, R., *Globalisation and Labour. The New „Great Transformation“*, c. d., s. 48.

¹⁰² Sklair, L., *The Transnational Capitalist Class*, Blackwell Publishing, Oxford 2001; též Keller, J., *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*, c. d., s. 62 až 88.

¹⁰³ Robinson, W. I., *Teorie globálního kapitalismu. Transnacionální ekonomika a společnost v krizi*, přel. R. Pěrvrtil, Filosofia, Praha 2009, s. 79–164. Jako empirické ukazatele dokládající utváření transnacionální kapitalistické třídy Robinson uvádí šíření transnacionálních korporací, expanzi přímých zahraničních investic, fúze a akvizice napříč národními hranicemi, strategické aliance a personální propojení vedení transnacionálních korporací, celosvětové subdodavatelství a outsourcing, rozšiřování zón volného podnikání apod.

¹⁰⁴ Keller, J., *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*, c. d., s. 62 až 88.

⁹⁹ Tamt., s. 75.

¹⁰⁰ Ekonomicky fundovanější a zároveň velmi jasný rozbor období sedmdesátých let 20. století nabízí kniha Ilony Švihlíkové *Přelom*. Srov. Švihlíková, I., *Přelom. Od velké recese k velké transformaci*, Inaque.sk, Bratislava 2014, s. 17–36.

rarchií od raného kapitalismu, je tak nahrazována transnacionálně fungující třídou kapitálu.

Právě ve světle těchto faktů je třeba podrobit analýze postfordismus či posttaylorismus jako formy organizace práce a kontroly třídního konfliktu v éře globálního kapitalismu, postupně ovládané novými třídami kapitálu. Především dochází k naprosté proměně charakteristik podmínek práce. Za prvé je možné zaznamenat změny podnikových struktur spočívajících v decentralizaci a vzniku organizačních struktur založených na sítích. Za druhé jsme svědky nárůstu významu krátkodobých kritérií při zhodnocování úspěchu. Za třetí se začíná projevat eroze dlouhodobých vazeb mezi podnikem a zaměstnanci, která je doprovázena tlakem na flexibilizaci pracovníků, apod. Za čtvrté je v managementu práce nově oceňována samoorganizace práce, s čímž souvisí nárůst organizace pracovní činnosti založené na projektech. Všechny tyto jevy jsou součástí procesu *subjektivizace práce*,¹⁰⁵ která se nakonec projevuje především extrémním nárůstem nejistoty na straně pracujících. Dochází k výraznému přenosu tržního rizika (rozuměj rizika neúspěchu) právě na stranu pracujících. Ti však paradoxně vlastně stojí v jistém smyslu mimo trh práce jako takový, jelikož jsou na něm jen s obtížemi schopni uspět. Nezaměstnaní jsou z určitého hlediska často pracujícími, kteří aktuálně nemají pracovní místo.¹⁰⁶ Michel Aglietta ve své studii věnované fordismu upozorňuje, že narůstající množství zaměstnanců prostě nemůže v tomto systému marketizace a deregulace (jinak: subjektivizace pracovní činnosti) nalézt své místo v pracovních vztazích.¹⁰⁷ Postfordismus je

¹⁰⁵ Voswinkel, S., „Obdiv bez ocenění? Paradoxy uznání dvojnásobně subjektivizované práce“, c. d., s. 91-97.

¹⁰⁶ Jan Keller ve svých *Třech sociálních světech* rozebírá klíčové výzkumy a teoretická vysvětlení dynamiky změn v oblasti práce v USA a v Evropě za posledních několik dekad. Soustředí se na problém kriminalizace chudoby, přebytečných lidí, nezaměstnanosti atd. Viz Keller, J., *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*, c. d., s. 89-116.

¹⁰⁷ Aglietta, M., „Capitalism at the Turn of the Century: Regulation Theory and the Challenge of Social Change“, *New Left Review*, 1998, 232, s. 72-73. V češtině

způsob organizace práce, ve kterém se silně prosazují a zdůrazňují některé staré patologické rysy fordismu, ovšem bez původních jistot spjatých se sociálními institucemi státu blahobytu.¹⁰⁸

Dalším konceptem, který se snaží postihnout proměnu charakteristiky práce, je proces *prekarizace práce*. Jde o pojem, který je klíčový pro obsáhnutí probíhající proměny pracovních vztahů na základě psychologického, ekonomického i sociologického výzkumu.¹⁰⁹ „Být prekarizovaný znamená být podřízen tlakům a zkušenostem, které vedou k překerní existenci, k životu tady a teď bez zajištěné identity a bez možnosti rozvíjet a řídit svůj život.“¹¹⁰ Typickým znakem prekarizované práce je tedy nestandardní zaměstnání, které je špatně placené, nejisté, se špatnými standardy ochrany práce, a které nemůže vést k zajištění domácnosti.¹¹¹ Ulrich Beck v rámci své diagnózy rizikové společnosti¹¹² dochází k obdobným závěrům, když upozorňuje, že „... probíhá přechod od jednotného, pro industriální společnost příznačného systému celoživotní a celodenní práce, jehož radikální alternativou je nezaměstnanost, k rizikovému systému flexibilního, pluralizovaného, decentralizovaného, neúplného zaměstnání...“¹¹³

o Agliettově přístupu k analýzám slavných třiceti poválečných let viz např. Duménil, G., Lévy, D., *Marxistická ekonomie kapitalismu*, přel. R. Převrátil, Grimmus, Praha 2011, s. 58.

¹⁰⁸ Tento komplexní proces bývá označován jako tzv. *brazilianizace* pracovních vztahů v zemích globálního Severu či atlantického civilizačního okruhu.

¹⁰⁹ Srov. Standing, G., *The Precariat. The New Dangerous Class*, Bloomsbury Academic, London - New York 2011. K obecnější analýze práce v současném světě viz též, *Work after Globalization. Building Occupational Citizenship*, Edward Elgar, Cheltenham - Northampton 2009. Prekarizace práce a jejími důsledky pro život konkrétních lidí se v českém kontextu zabývá např. Keller, J., *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*, c. d., s. 89-116.

¹¹⁰ Standing, G., *The Precariat. The New Dangerous Class*, c. d., s. 16-18.

¹¹¹ Srov. s definicí na stránkách organizace *European Metalworkers' Federation*, která se zabývá konkrétními kauzami a důsledky prekarizované práce v reálném životě. Dostupné z: <http://precariouswork.eu/about/What-is-precarious-work>

¹¹² Srov. především Beck, U., *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*, c. d., s. 221 až 250.

¹¹³ Tamt., s. 228.

Podle kritické teorie uznání se tak hodnocení individuálních příspěvků pro společensky sdílené cíle postupně stále výrazněji řídí principem trhu, který ovšem více zohledňuje nadstandardní výkony než lopotnou a nuznou práci. Standardní výkony jsou charakterizovány především naprostou nahraditelností subjektů práce. Princip výkonu (a s ním i progresivní tendence zohlednění vzorce solidarity) se postupně rozpadá v době, kdy tyto subjekty usilují o prosazení se na trhu práce, který se řídí pouze logikou nabídky a poptávky. Jedná se o situaci, kdy rozpad některých struktur sociálního státu jen posílil jednostrannou moc trhu. Rozdělení sociálního ocenění pak začíná být orientováno především tržním úspěchem nadstandardního výkonu (o jehož výklad je opět veden sociální boj).

Při bližším pohledu to tedy znamená, že vzorec rozdělování sociálního ocenění podle úspěchu na trhu je radikálním posunem vzhledem k meritokraticky definovanému výkonu. Máme-li ještě jednou zopakovat složky ohodnocení pracovní činnosti na základě rozpadajícího se vzorce výkonu, rozlišujeme za prvé ocenění námahy spjaté s určitou prací a za druhé ocenění výjimečnosti.¹¹⁴ Současné kapitalistické společnosti jsou, jak jsem výše ukázal, charakterizovány procesem subjektivizace práce, a ten má výrazný vliv na převládající princip rozdělování sociálního ocenění. Kvůli postupné ztrátě závazku povinnosti, jenž byl dříve s prací spjat, dále s rozvojem etiky subjektivizované profesní realizace a také kvůli destrukci normální práce a normálního modu výkonu se rozpadá potenciál, který skýtal meritokraticky orientované rozdělování sociálního ocenění na základě výkonu coby příspěvku pro společnost jako celek. „Kdo už ... nemůže nabídnout žádné úspěšné výkony hodné obdivu, ten už nemůže spoléhat na ... ocenění.“¹¹⁵ Popsané sociální procesy způsobují, že obyčejné, namáhavé a zároveň velmi potřebné práce (přínosy) ve skutečnosti ztrácejí na „tržní“ hodnotě, a ocenění, které jim

¹¹⁴ Voswinkel, S., „Obdiv bez ocenění? Paradoxy uznání dvojnásobně subjektivizované práce“, c. d., s. 81 n.

¹¹⁵ Tamt., s. 97.

původně náleželo, se přesouvá směrem k nadstandardním výkonům. Ty jsou však v této souvislosti pouhou chimérou, neboť již nejsou spojeny se skutečným individuálním příspěvkem, ale spíše s využitím příležitosti prosadit se na trhu, resp. s přístupem k této příležitosti v kombinaci s vládnoucí ideologií konzumerismu.¹¹⁶

Reálný příslib výkonu jako principu potenciálně spravedlivého rozdělování sociálního ocenění se ve světle popsaných zjištění zjevně nenaplnuje. Nicméně rád bych zdůraznil, že kritika principu výkonu by měla jít ještě hlouběji, neboť jeho současná eroze (a následná proměna v princip úspěchu na trhu a v princip původu) je ve skutečnosti inherentní součástí jeho vývoje. Na toto prohloubení kritiky výkonu zde ovšem není místo. Současný vývoj je možné vnímat jako *důsledek* působení skutečného morálního obsahu, který stojí v pozadí meritokratického principu výkonu. Problému morálního zdůvodnění výkonu se budeme detailněji věnovat v oddílu „Liberalismus a sociální ocenění“.

¹¹⁶ Velice silným literárním obrazem těchto tendencí je kniha bývalého makléře Gerainta Andersona z roku 2008, která zobrazuje životní styl a práci makléřů v londýnské City. Jde o sociologicky zajímavou ilustraci zkoumaných tendencí v proměně charakteru práce, která svědčí o posunu od výkonu směrem k tržnímu étosu. Uvádím některé zajímavé příklady toho, jak tento bývalý makléř vidí „burzovní kapitalismus“: „Vedení Edinburgh Water se snažilo analytiku korumpovat zhruba se stejným zaujetím, s jakým jsme se my snažili korumpovat klienty. Už v rané fázi mi bylo jasné, že celý svět byznysu je založen na vzájemném podlézání si za peníze akcionářů.“ Viz Anderson, G., *Cityboy*, přel. I. Kytka, Millennium Publishing, Praha 2010, s. 78. Na jiném místě hlavní hrdina a jeho blízký spolupracovník vedou rozhovor s dvěma Američany, kteří mají normální práci, o kapitalistickém uspořádání a pokoušejí se jim ukázat smysluplnost práce makléřů: „Americký sen, alespoň jak já mu rozumím, spočívá na principu volně-tržního kapitalismu a na příležitostech, který takový systém poskytuje jednotlivci. A my se Stevem neúnavně pracujeme na tom, aby tenhle systém fungoval. Radíme lidem, aby kupovali akcie ve společnostech, které jsou dobře spravovány, a říkáme jim, aby prodali akcie těch, které nevydělávají. Takže ceny akcií těch dobře řízených firem rostou, zatímco akcie těch, které prodělávají, padají. Po nějakém čase ty fungující firmy skoupí ty, co míří k bankrotu, a zavedou v nich své vlastní odzkoušené praktiky. Jak vidíš, Rusty, tak my dva jsme v první linii individualistického kapitalismu, který je srd-

Chceme-li získat komplexní obraz současných vzájemně soupeřících vzorců rozdělování sociálního ocenění, musíme doplnit několik poznámek k moderním charakteristikám a specifikám původu. Původ jako vzorec rozdělování sociálního ocenění je ve skutečnosti mnohem významnější, než se na první pohled může zdát, neboť je velmi silně reprodukován transnacionální kapitalistickou třídou a roli hraje i na dalších úrovních reprodukce společnosti. Transnacionální kapitalistická třída (TCC) totiž do značné míry určuje konkrétní fungování finančního a spekulativního kapitálu, který pak zase ovlivňuje

cem amerického snu a který funguje jedině tehdy, jestliže se za tvrdou práci dostaví finanční úspěch. A my se staráme o to, aby tenhle proces hladce fungoval.“ (Tamt., s. 135.) O kousek dále však stejné téma rozebírají již sami mezi sebou: „Jde o hru, která nemá vítěze. Pokud pomůžeme jednomu fondu tím, že ho přesvědčíme, aby koupil akcie ve společnosti s dobrou perspektivou, tak je patrně koupí od jiného podílového fondu, jehož podílníci tak nejspíš doplatí na to, že se jejich akcie nezhodnotí, jak by mohly... Zadruhé, jak sám víš, kvalita managementu té které firmy je v pořadí faktorů, podle kterých hodnotím, zda koupit její akcie, až na jednom z posledních míst. Má doporučení jsou diktována oceněním na základě hloubkové analýzy trendů celého sektoru a makrozměn.“ (Tamt., s. 136.) Velice zajímavý je také autorův postřeh ohledně práce lidí z hedgeových fondů, kdy hodnotí především míru odvedeného výkonu a odměnu za tento výkon: „Až přijde opravdová revoluce, postarejte se o to, aby šli chlapci z hedgeových fondů ke zdi jako první. Nikdy v dějinách kapitalismu totiž tak malá hrstka lidí nevydělávala tak obrovské množství peněz za tak málo práce. Mnozí z nich si vydělají za týden více než učitel nebo zdravotní sestra za rok. A ve srovnání s jejich platy jsou peníze, které brali v osmdesátých letech obchodníci s firemními bondy na Wall Streetu, vskutku trpasličí. (...) A neustálý růst objemu fondu vedl k tomu, že někteří chlapci v Americe ‚vydělávali‘ téměř neuvěřitelné sumy peněz – každý z dvaceti nejlepe hodnocených manažerů amerických fondů pobíral v průměru 675,6 miliónu dolarů ročně. Takže v roce 2006 si tihle chlapci, a většinou šlo ještě o chlapce, vydělali během deseti minut tolik, kolik si průměrný americký občan vydělal za rok. *Dobrá práce, pokud ji má člověk šanci dostat.*“ (Kurz. O.L.) (Tamt., s. 140-142.) Hodnocení kvality fungování pracovního trhu v City vzhledem k ideologii výkonu podává Anderson o kousek dál: „Samozřejmě, pokud na těch *sázkách* hodně proděláte, můžete přijít o práci, ale moje zkušenost je taková, že většina manažerů, kteří fondům prodělají peníze, umí důvod svého odchodu z té které banky perfektně skrýt a celkem rychle si dokážou najít nové místo – *tak neúčinný je totiž pracovní trh globálních finančních služeb.*“ (Kurz. O.L.) (Tamt., s. 143.)

je významné znaky současných, a to nejen atlantických společností. Klíčové pozice v hierarchických strukturách významných nadnárodních institucí obchodního či politického světa zaujímají zástupci elity transnacionální kapitalistické třídy. Za nejdůležitější z důsledků působení globálních procesů pokládám postupné oslabování solidarity jako alternativního vzorce rozdělování sociálního ocenění¹¹⁷ a rozpad výkonu jako legitimizace společenského řádu i jako pořadajícího vzorce sociálního ocenění a jeho částečné nahrazení původem.

Podobným způsobem lze vnímat kupříkladu i rozdělování kulturního kapitálu.¹¹⁸ I ono je, zdá se, silně vázané na habituální návyky společenských vrstev obecně. Kombinované analýzy strukturálních vazeb mezi sociálním postavením, dispozicemi a konkrétní volbou individuí, které zkoumají jisté kulturně-sociální praktiky, naznačují existenci distinkčních prostorů charakterizujících společenské skupiny. Mám zde na mysli např. v podstatě „habituálně děděné“ volby výběru vysokých škol, případně následné chování v oblasti profesní dráhy. Členové relativně ustálených sociálních skupin volí obdobné životní a profesní trajektorie, přičemž původ se v tomto ohledu stává významným determinujícím aspektem, byť tato determinace není úplná. Domnívám se, že role původu je významně větší, než si je ochotno připustit společenské sebezporozumění, které je silně formováno meritokratickou ideologií výkonu. Nicméně tato problematika není z hlediska našeho textu ústřední a má sloužit spíše jako ilustrace momentů vzorce původu, jak je lze identifikovat v současných kapitalistických společnostech. Roli původu jakožto principu rozdělování sociálního ocenění je však možné vyznačit také negativně. Na původu, resp. na jeho vládnoucí interpretaci, jsou založeny například také askriptivní tendence rozdělování zneuznání ve společnostech s rasisticky motivovanými vztahy v kulturní i ekonomické oblasti. Přestože je ohniskem mé analýzy sociálního ocenění, jehož součástí jsou také boje

¹¹⁷ K rozboru tohoto procesu viz více např. Keller, J., *Soumrak sociálního státu*, Sociologické nakladatelství, Praha 2005, s. 91-103.

¹¹⁸ Srov. např. Bourdieu, P., *Teorie jednání*, přel. V. Dvořáková, Karolinum, Praha 1998.

v oblasti kulturního uznání, primárně se soustředím na problémy spjaté s nespravedlností v sociální oblasti. (Respektive se pokouším uchopit – v souladu s Honnethem – oba druhy nespravedlností v jediném, zprvu nerozlišeném konceptu.) Nadto se domnívám, že jádro rasově motivovaných nespravedlností je nakonec stejně strukturálně (minimálně z hlediska důsledků) vryto do sociálních nespravedlností, neboť kulturní zneuznání se povětšinou odvozeně projevuje v této rovině. V této souvislosti lze souhlasit s Habermasem, když tvrdí, že „[k]ulturní zneuznání je ... obvykle spojeno s výrazným sociálním znevýhodněním, přičemž obojí se kumulativně zesiluje“.¹¹⁹

Dalším velice závažným projevem těchto změn jsou důsledky ve sféře legitimního vymezení oblasti politického. Oblast politického, v níž dochází k vyjednávání o uspořádání společnosti, je totiž v rámci atlantických společností nastavena tak (na základě liberálního pojetí), že ji lze analyzovat v souvislosti s rovinou sociálního ocenění. Tímto tématem se budeme obšírněji zabývat níže, proto nyní jen stručně: sféra sociálního ocenění v současném uspořádání podle mého názoru přispívá k tomu, že politické vyjednávání je z hlediska své legitimacy omezeno na otázku, co je výkon. Toto nastavení způsobuje, že je v atlantických společnostech vytlačováno mimo politickou diskusi zpochybnění principu výkonu jako celku a nastolování otázek možných alternativních vzorců. Politika v tomto smyslu funguje tak, že systémově legitimní diskuse se pohybuje pouze v intencích interpretace výkonu. Výkon je zde nahlížen jako legitimní a neutrálně-univerzální hledisko, přičemž jsou zamlčovány jeho historicko-sociální kořeny. V této kapitole jsem se však pokoušel ukázat, jak je výkon ze sociologického hlediska provázán s konkrétním uspořádáním společnosti (atlantický moderní kapitalismus) a zároveň jsem poukázal na vazbu mezi výkonem a jistými sociálními vrstvami, a tudíž také s jejich sociálními zájmy a cíli.

* * *

¹¹⁹ Habermas, J., „Boje o uznání v demokratickém právním státě“, přel. A. Bakošová, in: Taylor, Ch., *Multikulturalismus. Zkoumání politiky uznání*, ed. A. Gutmanová, Filosofia, Praha 2001, s. 126.

Z předcházejícího popisu konkrétních vzorců rozdělování sociálního ocenění v souvislosti s historickým vývojem postupně vyvstává diagnóza současného kapitalismu. Složkami, na jejichž základě lze určovat a rozlišovat způsoby rozdělování sociálního ocenění, tedy jsou: původ, výkon, solidarita a trh. Z hlediska dynamiky je v současnosti největší náboj skryt v principu výkonu, neboť dochází k jeho zpětnému ovlivňování některými prvky původu a následně také k jeho erozi na *výkon* a na *úspěch na trhu*. Tyto dva momenty je tedy do určité míry potřeba vnímat jako dvě strany téže mince. V premoderních společnostech bylo sociální ocenění určováno principem přisouvání na základě hierarchického a relativně stabilního sociálního statusu založeného dominantně na původu. Tento vzorec byl zároveň v souladu s morálním zdůvodněním tohoto řádu. Avšak v průběhu postupné emancipace evropské buržoazie docházelo, alespoň zpočátku, k tomu, že se tento princip proměňoval v typicky buržoazní princip výkonnosti. Ten určoval rozdělování statků a dober a sociální prestiže na základě ideologicky stanovené, avšak sdílené normativní představy o tom, jaký příspěvek k plnohodnotné reprodukci společnosti je adekvátní. Pokud je možné na první tři čtvrtiny 20. století pohlížet jako na snahu různých sociálních hnutí posunout logiku rozdělování ještě více směrem k rovnosti pomocí vzorce solidarity, na jejímž základě je možné oceňovat alternativní přínosy pro společnost a zároveň zohledňovat vyloučené nebo vylučované skupiny obyvatel, pak nejpozději od poslední čtvrtiny tohoto století dochází k opačné tendenci, totiž k procesu *refeudalizace*.¹²⁰ Refeudalizace se

¹²⁰ Otázkou nicméně je, do jaké míry je vůbec v tomto kontextu možné hovořit o skutečné refeudalizaci. Jinými slovy, realizovaly buržoazní revoluce přechod od původu k výkonu úplně? Předpokládáme-li, že nikoli – a to i s přihlédnutím k tomu, že ještě nyní kapitál imploduje (jako trh a ve formě všeprostopující tržní logiky) do sfér, které dříve tržní nebyly, pak by naopak bylo možné tvrdit, že refeudalizace znamená, že v rámci kapitalismu sílí určité prvky, resp. sedimenty, které jsou staršího data. Spíše se mi však zdá, že refeudalizace je opravdu jen metafora, protože místa, která jsou dnes refeudalizována, v minulosti s logikou, resp. vzorcem původu opravdu nemusela mít nic společného; tam, kde s původem něco

manifestuje jako postupné nahrazování částečně solidárně usměrňovaného principu výkonu (v institucionální rovině především sociální stát) principem úspěchu na trhu, jenž naopak resuscituje původ. K tomu dochází především vlivem narušení vazby mezi statusem a výkonem tak, že tržní úspěch nabývá analogické podoby a role, jakou hrál původ v premoderní společnosti. Zároveň se opět posilují nerovnosti v podobě silnější role původu jako pseudonového vzorce rozdělování sociálního ocenění. Mnohé analýzy kupříkladu z oblasti sociologie práce ukazují, že velké procento skutečných tržeb je dnes nabýváno bez vynaložení výkonu, přičemž „[o] dosažitelné sociální pozici a výši příjmů pak nerozhodují výkonnostní rozdíly, nýbrž účast na privilegovaném využívání odpovídajících struktur příležitostí“.¹²¹

Jak jsem již uvedl, níže se budeme zabývat sociálně-normativním omezením politiky ze dvou různých hledisek (tedy vlastně morální výbavou atlantických společností). Z hlediska formálního je politická sféra omezována na liberálně-demokratické uspořádání a z hlediska obsahového na soupeření o interpretaci nikoliv sociálního ocenění jako celku, ale pouze výkonu. Tato tendence je v naznačeném vývoji věcí konkrétního třídního zájmu nastupujících forem buržoazie a není ani neutrální, ani univerzální. Domnívám se, že autentický politický boj musí být z normativního hlediska veden mimo hranice tohoto buržoazního pojetí politiky a musí mít odvahu tematizovat eventuální zrušení a ustanovení spravedlivějších vzorců sociálního oceňování.

společného měla, se možná jednalo o konkrétní příklady (výjimky), ale těžko by se tyto příklady dovozovaly jako pravidlo. Takže možná, že refeudalizaci nazýváme v rámci kapitalismu prostě jen to, co našim striktním definicím kapitalismu nevyhovuje, a proto se díváme do minulosti, kde nacházíme spojitost: kapitalismus – původ – feudalismus ... a tyto prvky pojmenujeme refeudalizace. Ve skutečnosti však tato „refeudalizace“ může mít s vlastním feudálním systémem do činění jen velmi málo. Za tento postřeh vděčím Lukáši Matoškoví.

¹²¹ Neckel, S., Dröge, K., „Zásluhy a jejich cena: výkon v tržní společnosti“, c. d., s. 123.

LIBERALISMUS A SOCIÁLNÍ OCENĚNÍ

O svém podřadném statusu jsem se přesvědčil zhruba uprostřed letu, kdy jsem se pokusil vetřít do přízně nových přátel stížností na to, že platím daňovému úřadu až čtyřicet procent svého výdělku. Hleděli na mě šokovaně, jako kdybych byl mimozemšťan. „Ty platíš daně?“, ptal se nevěřící François. „Ty jsou přece jen pro chudáky,“ dodal pobaveně Dimitri.

z rozhovoru „chlapců“ (makléřů) z londýnské City
Geraint Anderson: *Cityboy*, 2008